

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

Пояснювальна записка

до дипломної роботи

бакалавр

на тему: *Повсякденне життя студентів історичного факультету
Харківського державного університету імені О. М. Горького в 1970–1980-
х роках (за матеріалами усних джерел).*

Виконав: студент IV курсу денної
форми навчання
напряму підготовки (спеціальності):
032 «історія та археологія»

Лавров Павло Вікторович

Керівник: к.і.н., доц.
Іващенко Вікторія Юріївна

Рецензент: к.і.н., доц.
Кісельова Юлія Анатоліївна

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Академічна повсякденність студентів-істориків 1970 – 1980-х рр.	15
1.1. Організаційна структура та матеріально-технічна база факультету	15
1.2. Організація навчального процесу на факультеті	19
1.3. Організація студентського дозвілля в університеті	25
РОЗДІЛ II. Стиль життя студентів-істориків 1970 – 1980-х рр.	30
2.1. Матеріальне забезпечення та якість життя студентів-істориків	31
2. 2. Студентська мода	39
2. 3. Неформальні дозвільні практики студентів	54
ВИСНОВКИ	62
ДОДАТКИ	66
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	73
РЕЗЮМЕ	86

ВСТУП

Період 1970 – 1980-х рр. являє собою унікальну соціокультурну епоху. Розвиток радянської держави, який відбувався у цей період, супроводжувався руйнуванням або зміною старих форм суспільних відносин, формуванням нових соціальних інститутів та переосмисленням функцій старих. Питання молоді та студентства в оновленій системі координат отримало чи не найважливіше місце. Адже, саме цей прошарок – активні члени суспільства із власними поглядами, позицією та повнотою громадянських прав та обов'язків.

Останнім часом в історичній науці зростає зацікавленість повсякденним життям різних груп та прошарків населення. Науковий інтерес до цієї тематики сприяє вивченню не лише матеріально-предметного простору людини, а й її внутрішнього світу, звичок, обставин формування світосприйняття, життєвої позиції, принципів та норм поведінки, морально-психологічних особливостей, взаємовідносин із іншими соціальними групами. Визначальним джерелом поповнення радянської інтелігенції була студентська молодь, вихована в дусі комуністичної моралі та ідеології. Студентство, як молода соціально-демографічна група, було найбільш відкритим до суспільних новацій, знаходилося у постійному внутрішньому пошуку, в процесі якого формувалася певний світогляд.

Відтак визначалися його духовні, політичні переконання, цілі, а також інтереси, мотивації та життєві пріоритети. Важлива риса, яка вирізняла студентську молодь від інших соціальних груп, полягала у нагромадженні та засвоєнні нею наукових знань. Студентство будь-якого закладу вищої освіти радянської України створювало власну соціальну групу, відмінну від інших установ. Історіографія повсякденності здобувачів вищої освіти є новим явищем, сьогодні ще мало розробленим, та недостатньо вивченим сучасною вітчизняною історичною наукою.

У полі зору даного дослідження – ретроспективне дослідження життя

студентів історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького як суб'єктів соціально-економічних перетворень радянської влади і процесу соціальної стратифікації соціуму. Тому процеси ідентифікації та самоідентифікації, як регулятори й одночасно каталізатори різних сторін повсякденності, надзвичайно виразно проявляються саме у цієї категорії молоді.

Студентство, насамперед, цікавить у повсякденному зрізі його буття: пошуки ідейних і ціннісних орієнтирів на перехресті різнобічних силових ліній суспільного існування, спроби пристосування до радянської дійсності з найменшою шкодою для власних душевних прагнень, намагання сховати і тим самим зберегти своє власне «Я». Усталені у студентські роки соціально-політичні погляди і світоглядні установки, обрані орієнтири соціальної ідентичності великою мірою визначили у майбутньому ментальні особливості радянської епохи.

Студентська молодь була своєрідною мікромоделлю радянського соціуму, тож всебічне вивчення особливостей її повсякденності є необхідним не лише для відтворення сторінок нашого минулого, а й, безсумнівно, є цікавим для розуміння багатьох проблем сучасності, оскільки в умовах соціальних змін гостро відчувається неприйняття інновацій, посилюється ностальгія за минулим, зростають симпатії до радикальних ідеологій.

Однак нині бракує досліджень, які створювали б концептуальне наукове підґрунтя для дослідження побутового життя студентської молоді 70-80-х рр. ХХ ст. Опосередковано історія студентства УРСР традиційно вписувалася у більш загальні теми – становлення і розвитку нової системи освіти в Україні, історії формування інтелігенції, історії політичних партій і рухів, комсомольських і профспілкових організацій, ювенальної історії тощо. Хоча історіографічне тло даного дослідження і вражає своїм розмаїттям, проблема побутового життя студентів історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького 1970-1980-х рр. до цього часу так і не стала предметом спеціального вивчення.

Відповідно, **актуальність даної роботи** полягає в тому, що 70-80-ті рр. ХХ ст. – це одним з найменш досліджуваних періодів в історії як українського, так і харківського студентства. Це останні роки, коли Україна входила до складу Радянського Союзу, тому цей час як перехідний до незалежності, є дуже цікавим з точки зору формування поведінки та настроїв людей. Адже значна частина студентів історичного факультету зазначеного періоду, в подальшому, брала активну участь у формуванні нового покоління українського суспільства і впливала вже на творення нових історичних подій.

Об’єкт дослідження: усні джерела та спогади студентів історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького 1970 – 1980-х рр. минулого століття.

Предмет дослідження: репрезентація повсякденності студентів-істориків, які навчалися в Харківському університеті в 1970-1980-ті рр., в усних джерелах, зокрема, дослідження академічної повсякденності та стилю життя студентів історичного факультету як у стінах закладу вищої освіти, так і поза його межами.

Мета дослідження: дослідження особливостей відображення повсякденного життя студентів історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького в 1970 – 1980-ті рр. в інтерв’ю, що зберігаються у фондах Музею історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Задля досягнення мети було поставлено наступні завдання:

- визначити особливості відображення навчального процесу та дозвілля студентів історичного факультету в наявних інтерв’ю;
- проаналізувати сюжети, присвячені матеріальному забезпеченню та якості життя студентів-істориків;
- визначити відображення дозвілля та особливостей студентської моди в інтерв’ю;
- визначити функції студентської молоді у формуванні та розвитку тогочасного суспільства.

Хронологічні межі досліджуваної теми охоплюють 1970 – 1980 рр. ХХ ст. – період кризи радянської системи, результатом якої став розпад СРСР. Нижньою межею дослідження є 1970 рік – початок навчального року для студентів, а для країни зачин перехідного періоду на шляху до незалежності, який є доволі цікавим з точки зору зміни світоглядних установок, настроїв і переконань людей, а особливо студентства як індикатора змін у суспільстві. Верхньою межею є кінець 1989 року, час коли панування радянського режиму значно ослабло й в усі сфери життя просочувалися демократичні зміни.

Територіальні межі дослідження: територія міста Харкова та Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Джерельна база є досить репрезентативною. Дане дослідження базується на більш ніж тридцяти інтерв'ю випускників історичного факультету, які навчалися в університеті протягом 1970 – 1980-х рр. Ці інтерв'ю були взяті студентами історичного факультету у межах проекту «Образи університетської науки: Харківський університет в 1940 – 1980-х роках». Вказаний проєкт реалізується на базі Музею історії Харківського національного університету імені В. Н Каразіна. Інтерв'ю дуже змістовні та мають наукову цінність, адже охоплюють різні сфери життя та побуту радянського студентства вказаних часів: академічну та позаакадемічну повсякденність студентів історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького.

Серед опублікованих джерел слід відзначити спогади викладачів і студентів історичного факультету. Зокрема, спомини присвячені життєвому шляху Ю. Й. Журавського – декану історичного факультету на зламі 1980-1990-х рр. Мемуари авторського колективу монографії відображають не лише особу Юрія Йосиповича, але й загалом життя університету й факультету 70-80 -х рр. ХХ ст., адже всі залучені до написання книги були безпосередніми свідками й учасниками тогочасного укладу

університетського життя¹. До зазначеної категорії джерел відносяться і мемуари В. І. Кадеєва² та щоденник І. П. Сергєєва³. В першій публікації містяться не лише біографічні факти про видатного вченого-антикознавця, але й відомості про його роль у розвитку музею археології, історичного факультету, кафедри історії стародавнього світу та середніх віків, наукової школи дослідників історії періоду Античності та Середніх віків. В другій – щоденнику колишнього студента історичного факультету за 1970 – 1972 рр. всебічно зафіксоване життя та побут радянських студентів: навчання в університеті, проходження практик, участь у будівельних загонах, дозвілля, моду, побут у гуртожитку та багато іншого.

Побіжно, інформацію про повсякденне життя студентів-істориків університету, відображено у спогадах що присвячені В. О. Латишеві⁴, В. Ф. Мещерякову⁵ та О. П. Мартем'янову⁶.

Таким чином, опубліковані спогади є цінним доповненням до інтерв'ю і є джерелом з реконструкції побуту здобувачів вищої освіти на історичному факультеті Харківського державного університету імені О. М. Горького.

В ході написання кваліфікаційної роботи були використані й нормативно-правові акти, що пов'язані із підготовкою висококваліфікованих спеціалістів. В першу чергу це Рішення про відновлення в 1933 р. державних університетів на території України⁷, наказ 1973 р. про курсові іспити та заліки у вищих навчальних закладах⁸, положення 1974 р. про виробничі

¹ Юрій Йосипович Журавський. Спогади, документи, матеріали / Уклад. Б. П. Зайцев, С. М. Куделко, С. І. Посохов, В. Д. Прокопова. Харків: Тимченко, 2008. 160 с.

² Владимир Иванович Кадеев. Воспоминания / В. И. Кадеев. Харьков: ООО «НТМТ», 2013. 144 с.

³ Сергеев И. С. Ненаучное наследие. Харьков: Майдан, 2020. 166 с.

⁴ Валерия Александровна Латышева. Маслины – античное поселение в Северо-Западном Крыму: Статьи и воспоминания / Сост. А. П. Мартемьянов, А. Н. Токарев; отв. ред. А. П. Мартемьянов. Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2010. 176 с.

⁵ Валерий Федорович Мещеряков: человек, ученый, гражданин. Харьков: Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2007. 192 с.

⁶ Мартемьянов А. П. Ветераны римской армии — магистраты и жрецы в Нижней Мезии: монография; Алексей Павлович Мартемьянов: биобиблиография, интервью, воспоминания / ред. С. Д. Литовченко. Харьков: «Контраст», 2021. 296 с.

⁷ Бюлетень Народного Комісаріату освіти (НКО) УРСР. 1933. №30-31. С. 1.

⁸ Приказ Минвуза СССР от 11.06.1973. № 513 «Об утверждении положения о курсовых экзаменах и зачетах в высших учебных заведениях СССР. от 11 июня 1973 г. № 513». URL: http://intellect-102.invest.org.ua/content/userfiles/files/social_history_pedagogic/official_documents/Prikaz_MinVUZ_Ob_ekzam_i_za_chetah_1973.pdf.

практики студентів¹, постанова 1976 р. про організацію праці студентських загонів у літній період². Зазначені документи сприяли кращому розумінню організації навчального процесу в Харківському університеті, вимог які висувалися до студентів для їх перевodu на наступний курс і вдалого закінчення навчального закладу.

Історіографію дослідження. В науковій літературі побутове життя студентів історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького 1970-1980-х рр. ще не знайшло комплексного висвітлення.

В історіографії радянського періоду велика увага приділялася лише питанню різновекторного вивчення академічного життя студентів. На сторінках періодичних видань та наукових праць широко висвітлювалося проблема ідеологічно-патріотично-атеїстичного виховання радянського студента. Цілий ряд своїх робіт цій тематиці присвятили В. І. Астахова³, Р. Пиріг⁴, В. Корнілова⁵, В. Т. Дорофей⁶, Б. В. Гордеев⁷, В. В. Бовкун⁸. Вказані роботи написані в дусі комуністичної ідеології, і жодним чином не розкривають індивідуальні потреби студентів різної вікової аудиторії. В 1980-х рр. демократичні зміни у студентському самоврядуванні призвели до появи публікацій, головним об'єктом яких стала саме молода людина з усіма її проблемами, а не партія чи ідеологія⁹.

¹ Положение Министра высшего и среднего специального образования СССР от 18 июля 1974 г. № 600 «О производственной практике студентов высших учебных заведений». URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data03/tex14495.htm>.

² Постановление Совета Министров СССР «О мерах по дальнейшему улучшению организации летних работ работ студенческих отрядов» №386 от 26.05.1976 год. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data03/tex14301.htm>.

³ Астахова В. І. Ідейно-виховна робота – важливий фактор впливу на формування особи майбутнього фахівця: [Дослідження у Харк. Ун-ті] // Вісник Харківського університету. 1971. № 47. Сер. Наук. комунізму. Вип. 6. С. 48 – 54; Астахова В. І. Громадсько-політична практика як засіб формування комуністичного світогляду студентів // Проблеми вищої школи. 1974. Вип. 16. С. 13 – 15.

⁴ Пиріг Р. Виховання громадянськості: з досвіду роботи Харк. Держ. Ун-ту по впровадженню громад.-політ. практики студентів // Ленінська зміна. 1972. 11 липня. С. 4.

⁵ Корнілова В. Формуючи комуністичний світогляд: [Викладання історії КПРС] // Вечірній Харків. 1974. 9 грудня. С. 6.

⁶ Дорофей В. Т. Роль громадських організацій у комуністичному вихованні молоді. Київ: Знання, 1983. 256 с.

⁷ Гордеев Б. В. Идейно-политическое воспитание студентов. Киев: Вища школа, 1984. 150 с.

⁸ Бовкун В. В. Образ жизни советской молодежи: тенденции, проблемы, перспективы. Москва: Высшая школа, 1988. 144 с.

⁹ Корнієнко В. Студент – не дитина: [Студентське самоврядування] // Вечірній Харків. 1988. 12 квітня. С. 1;

Широке відображення у працях істориків 1970-1980-х рр. знайшло таке явище радянської дійсності як участь студентів закладів вищої освіти у трудових семестрах і студентських будівельних загонах. В наукових розробках М. О. Степанова¹, О. І. Клепікова², Я. С. Калакури³ розкривається процес залучення студентів до громадської роботи в підшефних закладах вищої освіти колгоспах, радгоспах, садових товариствах і студентських будівельних загонах. Так, наприклад, досліджуючи участь студентів у «третьому семестрі» дослідники зовсім не акцентують уваги на незацікавленості студентів у сільськогосподарських роботах, що часто призводило до імітації діяльності. Студентські будівельні загони розглядаються лише в руслі патріотичних настроїв радянських студентів без урахування всіх незручностей та негараздів із якими молоді люди стикалися під час будівництва того чи іншого об'єкту.

Грунтовний аналіз у історіографії радянського періоду отримав такий спектр академічного життя студентів, як науково-дослідна робота. Серед широкого пласту досліджень необхідно виокремити роботи, що присвячені розвитку науки саме на історичному факультеті в Харківському державному університеті імені О. М. Горького. Так у працях М. П. Подлесного⁴, Ю. Й. Журвського⁵, В. І. Кадеєва⁶, А. І. Мітряєва⁷, М. А. Чекарьова⁸ та інш⁹.

Нелегкий шлях до самостійності: Дві точки зору на проблеми розвитку демократії, гласності, студентського самоврядування у вузі // Вечірній Харків. 1988. 21 березня. С. 4.

¹ Степанов Н. О. «третий семестр» определяющего года // Вестник высшей школы. 1974. № 7. С. 58 – 62.

² Клепиков О. Школа студентского гарту. Київ: Знання, 1974. 32 с; Клепиков А. Педагогические проблемы профессионального становления будущих специалистов в студенческих строительных отрядах // Проблемы высшей школы. 1976. Вып. 25. С. 87 – 91.

³ Калакура Я. С. Трудовое воспитание студентов. Киев: Вища школа, 1984. 59 с.

⁴ Подлесный М. П. Інформація про наукову роботу кафедри нової та новітньої історії Харківського університету (1966-1970 рр.) // Питання нової та новітньої історії. Київ, 1972. Вип. 14. С. 156 – 158.

⁵ Журавський Ю. Й. Розвиток наукових досліджень на історичному факультеті Харківського університету за роки Радянської влади // Вісник Харківського університету. 1977. № 150. С. 89 – 103; Журавский Ю. И. Исторический факультет Харьковского университета: очерк истории // Вестник Харьковского университета. 1987. № 302. С. 3 – 24.

⁶ Кадеев В. И. Историческая наука в Харьковском университете (1933-1983) // Вестник Харьковского университета. 1984. № 266. С. 110 – 119.; Кадеев В. И. Изучение древней истории в ХДУ за годы Советской власти // Вестник Харьковского университета. 1987. № 302. С. 108 – 112.

⁷ Митряев А. И. Медиевистика в Харьковском университете за годы Советской власти // Вестник Харьковского университета. 1987. № 302. С. 117 – 124.

⁸ Чекарев М. А. Про роботу студентського наукового товариства [ХДУ] // Наукова та технічна творчість студентів: (Матеріали першого республіканського зльоту студентів-активістів). Київ, 1970. С. 35 – 37.

⁹ День наукової творчості [студентського наукового товариства історичного факультету] // Вечірній Харків. 1986. 21 листопада. С. 3.

доволі комплексно й детально проаналізовано академічні здобутки не лише викладачів, але й студентів історичного факультету, визначено основні наукові теми, які розробляло студентство. Ця інформація досить цінна, адже надає можливість встановити, що студенти, особливо 1980-х рр., у курсових і дипломних роботах більше досліджувати ті теми, які відповідали їх особистим уподобанням і зацікавленням. Питання ж пов'язані з історією комуністичної партії та Радянського Союзу досліджувалися, зазвичай, в рамках наукової роботи кафедри історії КПРС.

Таким чином, історіографія радянського періоду, що присвячена побутовому життю студентів має досить однобокий характер і висвітлює питання, що пов'язані з роллю ідеологічного виховання на становлення молодих людей як майбутніх фахівців своєї справи. Лише в працях, пов'язаних із науково-дослідною роботою студентів акцентується увага на тематичній різноплановості академічної діяльності здобувачів вищої освіти, що досить часто була пов'язана не лише з профілізацією кафедри, а й з особистими уподобаннями студентів. Не знайшли свого відображення питання, що пов'язані з поза академічним життям студентів: матеріальним забезпеченням, побутом, модою, спортивними та музичними уподобаннями.

Історіописання незалежної України характеризується виділенням вивчення історії студентства в окремий напрямок. Дисертаційні дослідження З. В. Гіптерс¹, Н. М. Хоменко², І. С. Посохова³ та О. Л. Рябченко⁴ присвячені грунтовному дослідженню повсякденного життя студентів першої половини ХХ ст., художній творчій діяльності здобувачів вищої освіти та формуванню студентської субкультури як окремого явища. Однак питання повсякденного життя студентів 1970-1980-х рр. ще не отримало цілісного

¹ Гіптерс З. В. Художня творча діяльність студентів вищих закладів освіти України (1960-1995 рр.) : автореф. дис... канд. пед. наук. Київ, 1998. 18 с.

² Хоменко Н. М. Повсякденне життя студентської молоді України (1950 - 1960-ті рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук. Київ, 2008. 20 с.

³ Посохов І. С. Студентська субкультура: становлення та еволюція (на матеріалах російських університетів ХІХ - поч. ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Харків, 2010. 20 с.

⁴ Рябченко О. Л. Повсякденне життя студентів радянської України (1921-1936 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук. Харків, 2012. 39 с.

академічного висвітлення. Лише в дисертаційній роботі З. В. Гіптерс¹ розкрито форми художнього дозвілля студентської молоді 70-80-х рр. ХХ ст.: факультети громадських професій, творчі художні колективи, різноманітні лекторії, аматорські клуби мистецтв, клуби кмітливих і винахідливих, конкурси, виставки, огляди та інше. Названі форми були спрямовані на розширення художньо-естетичного кругозору, ерудиції студентів, формування навичок глибокого аналізу культурних інтересів і явищ, уміння дискутувати. Але в той же час вся художня творчість молодих людей контролювалася партійними осередками та організаціями університетів.

На відміну від дисертаційних досліджень, побутове життя студентів 1970-1980-х рр. знайшло своє відображення на сторінках наукових періодичних видань. З'явилися статті, що присвячені повсякденному життю студентів як УРСР загалом², так і київських³ і донбаських⁴ закладів вищої освіти зокрема. Зазначені наукові розробки розкрили процес забезпечення соціальної інфраструктури молодих людей під час їх навчання: наявність й укомплектованість навчальним фондом, місцями громадського харчування та медичного обслуговування, житлово-комунальних умов проживання у гуртожитках. Акцентувалася увага на тому, що дієвим варіантом поліпшення побутових умов у гуртожитку була активна участь студентів у громадсько-політичному житті свого університету чи інституту. Окрему зацікавленість науковців викликав процес соціалізації студентів до нових умов за допомогою спорту⁵ та клубів за інтересами⁶.

¹ Гіптерс З. В. Художня творча діяльність студентів... С. 7.

² Кузьменко Ю. В. Повсякденне життя студентів УРСР у роки перебудови // Література та культура Полісся. Сер.: історичні науки. 2014. Вип. 76. С. 398 – 409.

³ Ебель А., Панчук А. Побут та дозвілля студентів Київського університету 1960-середини 1970-х років // Етнічна історія народів Європи. 2013. Вип. 39. С. 124 – 128.; Кропивко О. М. Київські вузи в 1960-1970-рр. // Молодий вчений. 2015. № 12. Ч. 3. С. 12 – 15.; Кропивко О. М. Повсякденне життя київського студентства у 1960-1970-х рр.: соціально-побутові аспекти // Київські історичні студії. 2016. № 1. С. 141 – 145.

⁴ Бадер А. В. Громадсько-політична діяльність як елемент повсякденного життя студентської молоді УРСР у середині 1950-х – середині 1980-х рр. (на матеріалах Донбасу) // Вісник Луганського Національного університету імені Тараса Шевченка. 2012. № 18. С. 164 – 171.

⁵ Бадер А. В. Спорт у житті студентської молоді УРСР у середині 1950 – середині 1980-х рр. // Спортивний вісник Придніпров'я. 2012. № 1. С. 183 – 185.

⁶ Сечка С. Клуби за інтересами як форма соціалізації студентів ВНЗ України (60-80-х рр. ХХ ст.) // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2012. Вип. 43. С. 247 – 254.

Як і в радянській історіографії, окрема увага науковців ХХІ ст. зосереджувалася на питанні участі здобувачів вищої освіти у студентських будівельних загонах. Але на відміну від істориків 1960-1980-х рр., сучасні дослідники дійшли висновку, що однією з рушійних сил участі студентів у будівельному русі був не патріотичний настрій, а можливість гарно підзаробити й познайомитися із новими місцями¹.

На відміну від київських університетів, повсякденне життя студентів Харківського університету 1970-1980-х рр. не отримало комплексного історичного аналізу. Лише окремі аспекти цієї діяльності, в основному академічне життя, привернули увагу деяких авторів².

Комплексному опрацюванню джерел мемуарного характеру про Харківський університет другої половини ХХ – початку ХХІ ст. присвятила свої дослідження О. І. Красько³. Аналізуючи спогади студентів історичного факультету 1970-1980-х рр., науковиця виділила основні тематичні направленості наявних інтерв'ю, їх специфіку та характер. Авторкою було використано чотири інформаційні поля («офіційний радянський», «неопублікований радянський», «діаспорний», «сучасний український») та показано використання мемуаристами певного набору лексем та засобів вираження емоційно-чуттєвої тональності. Крім того, наявні мемуарні джерела – це свідчення про відродження дореволюційної традиції університетської людини фіксувати своє ставлення до минулого.

¹ Коляда І., Ралко Р. Студентські будівельні загони: до історії патріотичного руху студентської молоді в УРСР (1962 – 1989) // Краєзнавство. 2012. № 2. С. 141 – 145.; Ралко Р. С. Студентські будівельні загони в УРСР: до проблеми соціалізації радянської молоді (60-80-ті рр. ХХ ст.) // Вісник Черкаського університету. 2013. № 9. С. 94 – 98.; Рябченко О., Малиніна Т. Студентські будівельні загони і (де)конструкція «радянського» // Українське суспільство в 1960–1980-х рр. Історичні нариси / Відп. ред. Віктор Даниленко. Київ: Інститут історії України НАН України, 2022. С. 282 – 316.

² Зайцев Б. П., Посохов С. И. Из истории студенческой науки в Харьковском университете: (К 95-летию студ. Науч. Кружка на историческом ф-те) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: матеріали 49-ї студ. наук. конф. Харків, 1997. С. 4 – 8.; Парфіненко А. Ю. Внесок студентів Харківського університету до вивчення історії Слобідського краю // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: 36. наук. праць. Харків, 2003. С. 190 – 195.; Парфіненко А. Ю., Посохов С. И. Страницы истории студенческой науки в Харьковском университете. Харьков: НМЦ «МД», 2002. 116 с.

³ Красько О. І. Джерела мемуарного характеру другої половини ХХ – початку ХХІ ст. з історії Харківського університету: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Харків, 2017. 18 с.; Красько О. І. In memo: стилістика та емотивність меморіальних спогадів про істориків Харківського університету другої половини ХХ ст. // Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 111. С. 82 – 85.

Отже, історіографічні дослідження періоду незалежної України поклали початок дослідженню побутового життя вітчизняного студентства 1970 – 1980-х рр. Наявні дисертації на здобуття вченого звання кандидата чи доктора наук, апробації досліджень на сторінках наукової періодики засвідчили що головною тематикою досліджень, як і в попередні роки, залишається академічна повсякденність студентів та їх матеріально-побутове становище. Лише поодинокі наукові розробки присвячені спортивному чи художньо-естетичному розвитку студентів. Не знайшли свого відображення неформальні форми дозвілля студентів, культурні та мистецькі уподобання, мода та багато іншого. Крім того, не знайшло комплексного аналізу й побутове життя студентів історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького 1970-1980-х рр. Окремі праці присвячено лише науковій та науково-дослідній діяльності здобувачів вищої освіти університету. Всі інші форми побуту студентів залишилися поза увагою науковців.

Методологія дослідження. Дослідження було проведено у межах соціальної історії, джерелознавства та усної історії. З огляду на джерельну базу в основу дослідження покладено сукупність підходів до вивчення й аналізу спогадів: історико-критичний, історико-психологічний та культурологічний. Важливим також є контент-аналіз інтерв'ю, адже цього потребує особливість джерельної бази, яка містить спогади, колишніх студентів історичного факультету.

Для вирішення поставлених у дослідженні завдань використовувалися загальнонаукові принципи дослідження. Зокрема, принцип історизму дозволив реконструювати процеси наукової діяльності історичного факультету. Принцип системності допоміг розглянути в комплексі життя студентів в університеті та за його межами.

Методика дослідження. У ході роботи застосовувалися загальнонаукові, спеціально-історичні та конкретно-історичні методи. Важливе значення для дослідження мають саме спеціально-історичні методи:

джерелознавчий та текстологічний, які допомогли дослідити історію походження та публікації джерел. Що стосується конкретно-історичних методів, то серед них були використані: історико-типологічний та історико-порівняльний. Історико-типологічний метод дав змогу проаналізувати текстуальну побудову, лексику та емоційність наявних мемуарних джерел. Історико-порівняльний метод дав змогу виокремити певні питання та зіставити відповіді різних респондентів на них. Застосування ретроспективного методу дослідження дозволило простежити розвиток та динаміку радянського суспільства з позиції студентської молоді. Порівняльний метод допоміг з'ясувати особливості студентського життя 1970 – 1980-х рр. у порівнянні з сучасністю.

Структура дипломної роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку джерел та літератури. У першому розділі розповідається про академічну повсякденність студентів історичного факультету. У другому розділі розповідається про стиль життя студентів історичного факультету. Висновки мають комплексний характер і повністю відповідають поставленим у ступі завданням.

РОЗДІЛ 1. АКАДЕМІЧНА ПОВСЯКДЕННІСТЬ СТУДЕНТІВ-ІСТОРИКІВ 1970-1980-Х РР.

Історичний факультет, один із найстаріших структурний підрозділів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. В числі інших 7 факультетів Харківського державного університету, істфак виник після рішення Совнаркому УСРР від 10 березня 1933 р. «Про організацію в Україні державних університетів»¹ для підготовки висококваліфікованих спеціалістів загальнонаукових дисциплін, а також педагогів.

За радянських часів, історичний факультет зазнав чимало перетворень, які й до сьогодні впливають на студентське життя здобувачів вищої освіти. Саме 1970 – 1980 рр. є одними з найвизначніших для факультету, адже там викладали такі наукові метри як: С. І. Сидельников, Ю. Й. Журавський, Б. А. Шрамко, В. К. Міхеєв, І. К. Рибалко, В. Ф. Мещеряков, В. І. Кадєєв, та багато інших видатних вчених-істориків.

За означений вище період факультет провів підготовку майбутніх фахівців історичної науки, значна частина з яких сьогодні викладає на історичному факультеті рідної alma mater.

1.1. Організаційна структура та матеріально-технічна база факультету

В 1970 – 1980 р. історичний факультет був центром наукової діяльності університету. На факультеті, проводилася підготовка кваліфікованих фахівців, працював авторитетний науковий колектив. За згадкою Ю. Й. Журавського, на факультеті функціонувало 5 кафедр: історії СРСР (завідувач проф. О. О. Кучер); історії УРСР (проф. І. К. Рибалко); історії стародавнього світу та середніх віків (до 1977 р. – проф. Б. А. Шрамко, з 1978 р. – проф. В. І. Кадєєв); нової і новітньої історії (проф.

¹ Бюлетень Народного Комісаріату освіти (НКО) УСРР. 1933. №30 – 31. С. 1.

С. І. Сидельников, з 1979 – проф. Г. М. Попов), кафедра історіографії, джерелознавства та археології (проф. Л. І. Шерман, з 1984 – доц. Ю. Й. Журавський) на яких працювало 44 викладача, в тому числі 7 докторів і 34 кандидатів наук. Близько 90% викладачів – випускниками факультету. Деканами факультету в цей час були: С. І. Сидельников (1964 – 1976), В. І. Кадєєв (1978 – 1982) В. І. Булах (1982 – 1987). Ю. І. Журавський (1976 – 1977, 1987 – 1991 рік)¹.

Науково-дослідницька робота на факультеті велася за трьома основними напрямками: теоретичні проблеми всесвітньо-історичного процесу; актуальні проблеми історії зарубіжних слов'янських народів в Новий та Новітній час; історія капіталістичної і докапіталістичних соціально-економічних формацій. У рамках цих напрямків розроблялося 7 тем з вітчизняній і всесвітньої історії та археології: історія історичної науки в СРСР, соціалістичне будівництво в СРСР, історія європейських країн; буржуазні революції і розвиток капіталістичних відносин в Західній Європі і в Росії; історія міжнародного робочого і національно-визвольного руху; археологія бронзового та залізного віків у Східній Європі; історія і археологія Причорномор'я і Середземномор'я в античну епоху².

Факультет підтримував наукові зв'язки з Інститутом історії АН СРСР, Інститутом археології АН СРСР, Інститутом слав'янознавства і балканістики АН СРСР, Інститутами історії та археології АН УРСР, Московським, Ленінградським, Київським та іншими радянськими і зарубіжними університетами. Співробітники факультету постійно брали участь у роботі міжнародних, всесоюзних, республіканських, регіональних наукових конференцій, симпозіумів, читань. У свою чергу, на базі факультету були організовані V і X Всесоюзні наукові конференції істориків-славістів (1970 р., 1985 р.), Всесоюзна наукова конференція істориків стародавнього

¹ Юрій Йосипович Журавський. Спогади, документи, матеріали... С. 108 – 109.

² Журавський Ю. И., Б. П. Зайцев, Б. К. Мигаль. Исторический факультет Харьковского университета: Очерки истории // Вестник Харьковского университета. № 357. Вып. 24. С. 31.

світу (1980 р.), які отримали широкий громадський резонанс¹.

Про рівень наукової продукції вчених факультету свідчать позитивні відгуки і рецензії у всесоюзних і республіканських журналах, в узагальнюючих історіографічних працях.

Велика роль у діяльності факультету належала громадським організаціям. Коло питань, які знаходились в центрі їх уваги були широкими та різноманітними:

- вдосконалення форм і методів ідеологічної роботи;
- підвищення якості підготовки спеціалістів-істориків, їх теоретико-методологічної озброєності;
- комплексність у виховній роботі; посилення світоглядної спрямованості на дисципліни, що викладаються;
- визначення пріоритетних напрямків в роботі факультету;
- наближення науково-дослідницької роботи в галузі історії до повсякденній практиці².

Коли в країні розпочалася перебудова, вона знайшла гаряче схвалення і підтримку всього колективу історичного факультету, який активно включивсь у його реалізацію. Професорсько-викладацький склад чітко розумів, що перебудова стосовно завдань факультету означає перш за все корінне підвищення якості викладання, його ефективності, підготовку такого фахівця історика, який поєднував б в собі риси педагога, вихователя, дослідника, громадського діяча; активізацію наукових досліджень, їх відповідність запитам життя.

Висококваліфікована підготовка майбутніх істориків на факультеті була добре забезпечена і матеріально-технічною базою. За факультетом було закріплено навчальні аудиторії на 4 та 5 поверхах центрального корпусу університету (див. додаток А. 3). Крім того, студенти мали доступ до аудиторії імені М. М. Покровського, нової фізичної та великої хімічної

¹ Историческая наука в Харьковском университете (к 185-летию ХГУ) // Вестник Харьковского университета. 1991. № 367. С. 72.

² Юрій Йосипович Журавський. Спогади, документи, матеріали... С. 111.

аудиторії. Доволі часто для викладання вузькопрофільних спецкурсів використовувалися і приміщення кафедри факультету, що створювало атмосферу камерності й затишку. За згадкою С. В. Дьячкова, наприклад, проф. В. І. Кадеєв саме на кафедральних заняттях застосовував різні види наглядної інформації – книги, ілюстрації, альбоми, археологічні артефакти. А колекції слайдів професора зазрили не лише студенти але й колеги¹.

До послуг студентів факультету був і кабінет методики викладання історії, що функціонував при кафедрі історіографії, джерелознавства та археології та навчально-методичний кабінет університету.

Спортивна та військова підготовка відбувалася на базі спортивних комплексів університету – залів у приміщеннях навчального закладу та стадіонах у Лісопарку.

Як згадує В. Ф. Мещеряков, становленню професійних істориків сприяв доступ до археологічного музею з фотолабораторією, де оброблялися і досліджувалися результати польових археологічних практик на базі Більського городища (керівник проф. Б. А. Шрамко), поселень Салтівської культури в басейні Сіверського Дінця (доц. В. К. Міхєєвим), Херсонесу-Таврійського (проф. В. І. Кадеєв), античного поселення Маслини в Північно-Західному Криму (доц. В. О. Латишева)². І. П. Сергєєв у своїх мемуарах неодноразово зазначав, що до послуг студентів були бібліотеки університету, але, якщо в їхніх читальних залах не вистачало місця, то підготуватися до семінару чи колоквиуму можна було використовуючи бібліотеки відповідних кафедр. Також, доволі часто студенти-історики користувалися і читальнями, що існували на кожному поверсі студентських гуртожитків³

З 1972 р. студенти історичного факультету мали можливість досліджувати історію рідного університету користуючись фондами новоствореного музею історії Харківського державного університету імені О. М. Горького. У 1970–1980-х рр. співробітники музею разом зі студентами

¹ Владимир Иванович Кадеев. Воспоминания...С. 97.

² Валерий Федорович Мещеряков: человек, ученый, гражданин...С. 161.

³ Сергеев И. П. Ненаучное наследие...С. 12, 27, 39, 41.

брали активну участь у Всесоюзних походах по місцях бойової слави, організовували зустрічі з учасниками Другої Світової війни, вели пошук нових документів, що свідчили про їхні ратні подвиги¹.

Отже, мемуарні джерела, основу яких становлять спогади колишніх студентів та викладачів університету, сприяли виявленню і аналізу інформації про організаційну структуру та матеріально-технічне забезпечення факультету. Підготовка майбутніх істориків проводилося на базі 5 кафедри зусиллями кандидатів і докторів історичних наук, більшість з яких були випускниками факультету. Висококваліфіковані спеціалісти сприяли розвитку інтересів студентів у рамках 7 наукових тем, що розроблялися на факультеті; нерідко студентські дослідження оформлювалися як тези на міжнародні, всесоюзні, республіканські та регіональні конференції.

Аналіз мемуарних джерел надав можливість виявити матеріально-технічну базу факультету: аудиторії, бібліотеки, методичні кабінети та музеї, що сприяли всебічному розвитку та становленню майбутніх фахівців істориків. Таким чином, і організаційна структура і матеріально-технічна база історичного факультету забезпечували навчання та розвиток студентів 1970-1980 рр. ХХ ст.

1.2. Організація навчального процесу на факультеті

Навчальний процес – найголовніша частина університетського життя. Лекції, семінари, колоквиуми, диспути, практики, конференції, навчальні подорожі за кордон та багато іншого чекало на студентів у період їх навчання на історичного факультету.

З 1963 по 1976 рр. деканом історичного факультету був С. І. Сидельников (див. додаток А. 1). Степан Іванович був людиною

¹ Іващенко В. Ю., Калініченко І. В., Марченко О. С. Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна історія, сьогодення, перспективи (до 40-річчя з дня заснування) // «Луньовські читання». Матеріали науково-практичних семінарів (2010 – 2014 рр.). Харків, 2014. С. 108.

відданою своїй праці. Викладачі та студенти факультету з теплотою згадували декана та відмічали його вміння працювати з людьми. Так, професор Б. А. Шрамко, виступаючи на засіданні Вченої ради 23 березня 1973 р. вказав на те, що «...він буває галасливий і суворий, але це поєднується з чуйністю, батьківською турботою про людей»¹. А ось що в газеті «Харківський університет» за 1970 р. писала М. Томко: «Не знаю в університеті декана, якого б так одностайно поважали і любили всі студенти. Здається: зовні сувора і вимоглива людина, не дає спуску ледарям, не любить ледачих, не прощає помилок, різка. Але в тому то і справа, що все це прекрасно поєднується з надзвичайною душевною теплотою і щедрістю, з добрим, відкритим серцем, великим бажанням допомогти людям, підтримати їх у важку годину»²

В організації навчального процесу деканат рекомендував викладачам вже в перші тижні семестру починати практичні заняття (хоча через часті виїзди в колгоспи і радгоспи області цього важко було домогтися); більше уваги приділяти такій формі роботи зі студентами як консультації, використовуючи для цього весь запланований час; проводити індивідуальні співбесіди; практикувати виклики студентів на засідання кафедри для звітів; регулярно виставляти оцінки за роботу на семінарах і колоквіумах у журналі поточної успішності. Все це, згідно навчального плану, дозволяло посилити контроль за роботою студентів протягом семестру.

В період 70–80 р. ХХ ст., історичний факультет завжди був у лідерах успішності студентів. В цьому напрямку, професор Сидельников домігся непоганих результатів. Так, з 1963 по 1977 рр. історичний факультет стабільно займав 1–2 місце в університеті за рівнем успішності студентів. В 1976/1977 навчальному році він досягнув 97, 7%. В середньому абсолютна успішність студентів зберігалася на рівні більше 95%. За якісними показниками значно збільшилася питома вага відмінних і хороших оцінок. У

¹ Сайпанова А. А. С. И. Сидельников – декан исторического факультета Харьковского университета // Харківський історіографічний збірник. Харків, 2010. Вип. 10. С. 277.

² Томко М. Декан // Харківський університет. 1970. 3 листопада. С. 2.

1973/1974 навчальному році, наприклад, кількість студентів, які здали сесію на «чотири» і «п'ять», становило 67%, в 1975/1976 – вже 70, 3%, а в 1976/1977 – 76, 6%¹.

У зв'язку зі збільшенням потреби у вчителів історії і викладачах вищих закладів освіти в республіці на початку 70-х рр. ХХ ст. був збільшений план прийому на історичний факультет (220 чол. на три відділення) і введена нова спеціальність з історії КПРС. Таким чином, історичний факультет поряд з випуском вчителів історії і суспільствознавства для середньої школи, готував кадри істориків КПРС для вищої освіти. За 1934–1989 р факультет підготував понад 6,7 тис². фахівців. Серед випускників факультету, чимало викладачів вищих учбових закладів, наукових співробітників АН СРСР та АН УРСР, музейних і архівних установ країни.

Лекційні курси декан радив постійно вдосконалювати, приділяючи увагу не тільки змісту, а й формі. Нормою стало взаємне відвідування занять (на всіх кафедрах були спеціальні журнали³, в яких викладачі фіксували відгуки про відвідування лекцій колег). З цього питання, Степан Іванович відзначав, що загальним їх недоліком є слабкий інтерес до соціально-економічних проблем, висвітлення яких, на його думку, повинно лежати в основі будь-якої лекції. Обурювався відсутністю карт при читанні лекції. Щодо практичних та семінарських занять, говорив про необхідність посилення вимогливості до студентів⁴. На засіданні Вченої ради 15 лютого 1974 р. він, як приклад, наводив старшого викладача А. І. Черноскутова, який привчив студентів, які були відсутні на заняттях, здавати пропущені теми.

Важливе місце в системі університетської освіти С. І. Сидельников відводив науковій роботі студентів і діяльності Студентського наукового

¹ Сайпанова А. А. Историк-болгарист С. И. Сидельников: научная и педагогическая деятельность. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2016. С. 197.

² Юрій Йосипович Журавський. Спогади, документи, матеріали... С. 120.

³ Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету. До 25річчя заснування /Автор укладач В. І. Кадеєв. Харків: НМЦ «МД», 2003.С. 10.

⁴ Пугач Е. П. Профессор С. И. Сидельников – выдающийся педагог и организатор науки // Дриновський збірник. Харків ; Софія, 2008. Т. 2. С. 280.

товариства. Він вважав, що СНТ допомагає студентам проявити себе на науковій ниві, оскільки «доповідь на гуртку – це підсумок і проба сил студентів». Так, в 1974/1975 навчальному році на факультеті працювало сім наукових гуртків, які об'єднували 143 студента. Кращі доповіді висувалися на студентські наукові конференції. У 1974 р за підсумками студентської наукової роботи історичний факультет зайняв перше місце в університеті і був відзначений Почесною грамотою Ради Міністрів СРСР і ЦК ВЛКСМ¹. Багато успіхів чекало на учасників СНТ. Вони були нагороджені дипломами: Мінвузу СРСР, ЦК ЛКСМУ та іншими важливими нагородами².

У зв'язку з рішенням Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР про науково-дослідній роботі студентів з 1 вересня 1976 року³, для студентів 3 курсу по кафедрам спеціалізації стала викладатися нова дисципліна – методика наукових досліджень.

На IV курсі на спеціальному семінарі відводилася певна кількість годин для обговорення конкретних питань, пов'язаних з підготовкою до захисту дипломних робіт. Цій проблемі декан завжди приділяв велику увагу, вважаючи, що відмінна дипломна робота починається з гарної курсової. З цього приводу викладачам рекомендувалося удосконалювати тематику робіт, при їх формуванні уникати тривіальних назв, підвищувати вимоги до студентів щодо якості та оформлення наукових досліджень, частіше влаштовувати персональні консультації та встановлювати спеціальні графіки здачі окремих глав. Науковим керівникам пропонувалося ґрунтовно читати дипломні твори своїх підопічних, щоб не допускати слабкі роботи до захисту. Встановлювалися суворі терміни прийому і захисту робіт. Дипломні роботи тих студентів, які до встановленого кафедрою крайнього терміну надали лише перший варіант, мали право приймати до захисту, але лише в тому випадку, якщо керівник попередньо ознайомився зі змістом глав. За

¹ Сайпанова А. А. С. И. Сидельников – декан исторического факультета Харьковского университета... С. 280.

² Парфиненко А. Ю., С. И. Посохов. Страницы истории студенческой науки в Харьковском университете...С. 35.

³ Журавський Ю. Й. Розвиток наукових досліджень на історичному факультеті... С. 93

наявності поважних причин цим дипломникам надавалася можливість здавати державні іспити. Всіх інших залишали на другий рік. Дипломні проекти, які взагалі не були подані вчасно, захищати не дозволялося.

Вже новому декану історичного факультету – проф. В. І. Кадеєву (див. додаток А. 2) – в кінці 1978 р., вдалося відкрити спеціалізовану раду з захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, яка кілька років була в університеті відсутня. З відновленням цієї Ради, професор став головою ради по захисту дисертацій¹. У період з кінця 70-х по 1989 р. колишніми випускниками факультету було захищено близько 20 кандидатських дисертацій.

На всіх курсах проводилася практика: археологічна, архівна, навчально-екскурсійна і педагогічна². На другому курсі навчально-екскурсійна практика передбачала поїздку за маршрутом Харків-Київ-Львів-Одеса-Севастополь-Харків. Студенти 3 курсу проходили практику з відвідуванням Волгограда, Москви, Ленінграда³.

Під час педагогічної практики, викладачам рекомендувалося підвищувати вимоги до студентів, приділяючи більше уваги на набуття ними навичок виховної роботи з учнями.

Що до археологічної практики. Учасники археологічних кружків, приймали активну участь в археологічних експедиціях. Вони здійснювали дослідження давніх поселень і могильників на території Донецької, Кримської, Миколаївської, Сумської, Харківської та інших областей України; Белгородської та Курської областей Росії.

Студенти брали активну участь у роботі археологічних експедицій під керівництвом проф. Б. А. Шрамко та досліджували скіфські городища Більське, Люботинське, Караванське, Слов'янсько-Донецьке, Хорошивське та інші пам'ятники старовини в басейнах річок Сіверського Дінця та

¹ Владимир Иванович Кадеев. Воспоминания...С. 75.

² Юрий Иосипович Журавский. Спогади, документи, матеріали... С. 115.

³ Сайпанова А. А. Педагогическая деятельность С. И. Сидельникова в Харьковском университете // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. пр. Харків, 2009. Вип. 12. С. 271.

Ворскли; в експедиціях під керівництвом проф. К. Е. Гриневича, проф. В. І. Кадєєва, доц. В. А. Латишевої проводилися розкопки давньогрецьких міст Ольвії, Херсонеса, Маслин (див. додаток А. 4); під керівництвом доц. В. К. Міхєєва, доц. Ю. В. Буйнова, канд. іст. наук. С. І. Берестнєва вивчалися об'єкти від бронзового часу до слов'янських пам'яток на території Харківської та сусідніх областей¹.

В перший місяць навчання, тобто у вересні, студенти були зайняті працею у колгоспах або роботою в студбаті. Всесоюзні студентські будівельні загони (будзагони, Студзагони, ВСБЗ) – комсомольська всесоюзна програма ЦК ВЛКСМ для студентів вищих, середньо-професійних і початкових навчальних закладів, яка формувала тимчасові трудові колективи для добровільної роботи у вільний від навчання час (як правило, літніх канікул) на різних об'єктах народного господарства Радянського Союзу, носячи державний і всеохоплюючий характер в СРСР². Подібні будзагони передусім спрямовувалися на об'єкти народного господарства країни, що належали до ударного комсомольського будівництва.

У результаті, саме Харківський університет одним із перших навчальних закладів включився до студентського будівельного руху. З 1964 р. студентські будівельні загони Харківського університету працювали на цілинних землях, на Півночі³, у Криму, у Харківській області, а також за кордоном. Як згадує, І. П. Сергєєв, окремі студенти з його курсу у літній період 1970 р. працювали в будзагоні Німецької Демократичної республіки і звідти привезли собі деякий одяг⁴. Студенти, які в 1970 – 1980-ті роки працювали на Півночі за весь третій трудовий семестр могли заробити від 800 до 1500 руб. при середній зарплаті тих років у розмірі 120 – 130 руб. Це дозволяло значно покращити свій зовнішній вигляд, наприклад, купити

¹ Парфиненко А. Ю., Посохов С. И. Страницы истории студенческой науки в Харьковском университете...С. 38.

² ССО: стройка, студенты, отряд. Сборник руководящих документов по деятельности студенческих строительных отрядов. М.: Молодая гвардия, 1977. С. 86.

³ Интерв'ю з Ю. В. Буйновим від 22. 05. 2008, Харків. Интерв'юер А. Подопригора // Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 6.

⁴ Сергеев И. П. Ненаучное наследие ...С. 23.

перші джинси¹.

У 1981 р. за ініціативи комсомолу Харківського університету був сформований студентський будівельний загін безоплатної праці «Комунар». На організаційних зборах бійці загону прийняли рішення про перерахування 70% заробітку на спорудження пам'ятника студбатівцям міста Харкова, які загинули в роки Другої Світової війни. В 1999 р. цей пам'ятник було встановлено біля будівлі Головного корпусу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Отже, мемуарні джерела сприяли реконструкції навчального процесу на історичному факультеті в 1970-1980-х рр. Завдяки опублікованим та усним спогадам викладачів та студентів університету, вдалося відновити інформацію про організацію навчального процесу на факультеті, проходження студентами спеціалізованих практик, участь майбутніх істориків у суспільних роботах – студентських та будівельних загонах не лише на території колишнього Радянського союзу, а й країн які входили до сфери його політичного впливу. Правильно організований та продуманий навчальний процес на історичному факультеті сприяв тому, що не зважаючи на участь студентів у перші місяці осені у збиранні врожаю на території області, факультет займав перші місця в університеті за результатами успішності здобувачів вищої освіти.

1.3. Організація студентського дозвілля в університеті

Дозвілля студента ніколи не було і не є одноманітним. Дозвілля, складається не тільки за стінами, але й на території нашої alma mater. Після закінчення навчального дня, студенти завжди знаходили собі гідну справу. Студентство – найбільш активний та мобільний соціальний прошарок, що жваво реагувало і реагує на політичні, культурні чи соціально-економічні

¹ Інтерв'ю з Ю. В. Буйновим від 22. 05.2008, Харків. Інтерв'юер А. Подопрігора... Арк. 7.

зміни, які відбуваються у суспільстві.

Велику роль у дозвіллі відіграло Студентське наукове товариство. У липні 1973 р. на спільному засіданні колегії Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти (МВССЩ) і секретаріату ЦК ВЛКСМ України були прийняті рішення, в яких відбивалися нові тенденції у розвитку наукових досліджень студентів. Зокрема, чітко окреслилася структура республіканської Ради СНТ і керівництва наукових досліджень студентів у республіці. Так, відповідно до положення, об'єднане республіканське СНТ очолила Рада з науково-дослідної роботи студентів (НДРС)¹.

Тематична направленість наукових товариств відповідала організаційній структурі факультету, в 1970-х рр. зазнала деяких змін. Так, у 1976 р. гуртків було лише 5, відповідно до кількості кафедр: історії СРСР, історії УРСР, нової та новітньої історії, історії середніх віків й історіографії, стародавньої історії та археології). В 1978 р. їх стало 7 – з'явилися гуртки історії стародавнього світу й античної археології та історії середніх віків. Змінили назву і деякі з попередньо означених, так гурток історії середніх віків й історіографії став називатися гурток історіографії, джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін, а гурток стародавньої історії та археології – просто археології. Така реорганізація більше відображала наукові інтереси студентів історичного факультету. Варто відмітити, що студенти також брали участь в загально-університетських гуртках: історії КПСС, філософії та наукового комунізму².

Не став винятком і останній етап в історії радянської держави, названий незабаром «перебудовою». Історія свідчить, що переломні періоди завжди породжували різного роду масові об'єднання. Так, ще на початку 1980-х рр. в університеті стали з'являтися студентські політичні клуби. Хотілося б відзначити, що їх робота була більшою мірою заформалізованою і нагадувала продовження навчального процесу: «викладач читає лекцію,

¹ Парфиненко А. Ю. Страницы истории студенческой науки... С. 31.

² Зайцев Б. П., Посохов С. И. Из истории студенческой науки в Харьковском университете: (К 95-летию студ. науч. кружка на историческом ф-те)... С. 5.

студенти ставлять питання»¹. Засідання подібних клубів називалися однією з форм наукової роботи.

Наприкінці 1980-х рр. студенти починають самі організовувати клуби і керувати ними. Досить показовими в цьому плані політклуб історичного факультету «Світ і молодь», створений за студентською ініціативою в березні 1986 р., який очолив студент Д. Харитонов. Незабаром у клубу з'явилися і свої рубрики: «Про музику і тільки про неї», «Портрет крупним планом», «З історії розвитку», «Актуальний документ». Як зазначала тоді газета, «на засіданнях студенти будуть відволікатися на найважливіші урядові постанови, обговорювати актуальні проблеми нової історії» і т. д. Ось, наприклад, одна з тем засідань клубу: «Студенти США, Польщі, Югославії. Як вони?»².

Великою популярністю серед студентів в той час користувався і загально-університетський політклуб «Резонанс», створений ще в 1982 р. В клубі існувала своя емблема – палаючий факел знань на розвороті відкритої книги.

Дуже показова одна з тем, розглянутих клубом в 1987 р. : «Як ви вважаєте: неформальні об'єднання сьогодні – це добре або погано? У чому причина появ все нових клубів за інтересами та різних хобі? Чи не призводить поява неформальних об'єднань до бюрократизації формальних?»³.

У травні 1988 р. загальноуніверситетською кафедрою історії КППС був організований «круглий стіл» з проблем історії, який зібрав багатьох студентів і викладачів. Надзвичайно масштабний і актуальний був спектр тем, що розглядалися на засіданні: «воєнний комунізм», «НЕП», «причини появи культу особи», «індустріалізація і колективізація», «причини невдач у I Світовій війні» і т. д. Це зібрання закінчилося тоді оплесками і прийняттям рішення зробити такі зустрічі традиційними, назвавши їх «Історична

¹ Парфіненко А. Ю. Страницы истории студенческой науки в Харьковском университете... С. 39.

² Парфіненко А. Ю. Студентська наука у Харківському університеті: історія, проблеми, перспективи // Зб. VIII міжнар. студ. наук. конф. «Як нам упорядкувати нашу вищу школу», Харків, 2001. С. 27.

³ Близнюк Т. Без «фальшивих нот»: [Унів. політклуб «Резонанс»] // Ленін. зміна. 1987. 28 березня. С. 3.

обізнаність і перебудова». Однак університетська газета тоді зазначала: «Ми чули в їх [організаторів круглого столу] словах і гордість за славний шлях, пройдений Комуністичною партією, і біль за допущенні перекручування, за відступ від ленінської концепції побудови соціалізму»¹.

Як згадує проф. М. Г. Станчев, крім студентських наукових товариств і політичних клубів, на базі університету існувало багато спортивних секцій: футболу, баскетболу, волейболу та інші. На спортивній базі «Фігуровка» проводилися спортивні збори. Там готувалися до чемпіонатів України, Радянського Союзу². А проф. І. П. Сергєєв відмічає що при Харківському університеті, був і клуби підводної фотографії, альпіністів, бардів. Такі клуби, були тільки в університеті Горького³. Університет давав будь-яку можливість розкрити потенціал.

Студенти історичного факультету, які мали хист до журналістики і письменництва брали активну участь і у створенні факультетської газети. За споминами доц. М. С. Лапіної, факультетська газета «Історик» часто починалася від дверей факультетського коридору, і далі, під кутом йшла до дверей, де починався геолого-географічний факультет⁴. На загальноуніверситетських конкурсах газета історичного факультету неодноразово займала призові місця.

Ще однією формою вираження творчих здібностей майбутніх істориків була участь у духовому та естрадному оркестрах університету, на що неодноразово вказує І. П. Сергєєв у своїх опублікованих щоденниках⁵

Культурних заходів було значно більше. До кожної визначної дати проводилися урочисті збори чи огляди студентської самодіяльності, які нерідко продовжувалися танцями для здобувачів вищої освіти⁶.

¹ Парфиненко А. Ю. Страницы истории студенческой науки в Харьковском университете... С. 40.

² Інтерв'ю з М. Г. Станчевим від 20. 01.2017, Харків. Інтерв'юер К. Чечкіна // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 3.

³ Інтерв'ю з І. П. Сергєєвим від 30.11.2016, Харків. Інтерв'юер А. Р. Косенко // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 4.

⁴ Валерий Федорович Мещеряков: человек, ученый, гражданин... С. 168.

⁵ Сергєєв И. П. Ненаучное наследие... С. 27, 31, 36.

⁶ Інтерв'ю з І. П. Сергєєвим від 30.11.2016, Харків. Інтерв'юер А. Р. Косенко... Арк. 5.

Таким чином, студентське дозвілля на історичному факультеті було організовано на досить високому рівні. Студенти мали можливість розвивати свої таланти як у факультетських, так і в загальноуніверситетських наукових гуртках, політичних клубах, секціях спортивного та естетичного спрямування. Для здобувачів вищої освіти з письменницькими чи музичними талантами був відкритий шлях до факультетської газети та університетського оркестру. Викладачі та керівництво історичного факультету завжди підтримувало і сприяло багатогранному розвитку дозвілля студентів після закінчення навчального процесу, про що неодноразово згадують колишні випускники факультету.

Розділ 2.

СТИЛЬ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ-ІСТОРИКІВ У 1970 – 1980-Х РР.

Процес формування та розвиток особистості досить складний, тривалий і об'єктивно неможливий без безпосередньої взаємодії із навколишнім середовищем, суспільними нормами та правилами. Важливу роль у процесі соціалізації особистості відіграє період навчання у закладі вищої освіти, коли молода людина має можливість сформувати власний стиль поведінки, спосіб життя, визначити власні прагнення та плани на майбутнє. У більшості випадків студентський період є вирішальним у житті людини, оскільки на цьому етапі відбуваються суттєві зміни у розвитку та формуванні особи як свідомої, зрілої людини – повноправного члена суспільства, громадянина країни. Студентський вік (17 – 23 роки) охоплює юнацький період та частину дорослого етапу в розвитку людини. Цей період пов'язаний із початком «економічної діяльності», під час якої починається участь людини у самостійній виробничій діяльності, початок трудової історії та формування сім'ї.

Студентський стиль життя це не лише навчання, але й різноманітні форми дозвілля, які відображали потяг до гедонізму. Отримання радості від фізичного задоволення проявлялося не лише в налагодженні власного побуту, займанні спортом, але й від отримання стипендії, додаткового заробітку, створення нового гардеробу, застілля як у гуртожитку чи найманій квартирі, так і в закладах громадського харчування. Значним формоутворюючим елементом студентського способу життя було проживання в гуртожитку. Для кожного студента цей період життя характеризується цілим спектром емоцій: від вечірок до поїдання останнього шматка хліба із сусідами по кімнаті. Тож студентське життя було і є водночас і веселим і самостійним.

2.1. Матеріальне забезпечення та якість життя студентів-істориків

Останні двадцять років існування Радянського Союзу були економічно дуже важкими. Як заявляли партія та уряд, відбувалося постійне зростання заробітної плати й добробуту працюючих людей. Насправді ж, всі прекрасно бачили, що подорожчання споживчих товарів часто не відстає від зростання доходів, «з'їдає» їх левову частку, що значною мірою перетворює зростання заробітної плати на вигадку, а необхідні товари просто зникають з асортименту (знаменитий радянський дефіцит). Ціни на все встановлювала держава, тому підвищення роздрібних цін час від часу було мовчазним визнанням державою факту прихованої інфляції¹

1970 – 1980 рр. – часи які безумовно були важкими, можна охарактеризувати наступними словами: «В епоху бурхливих, динамічних змін економіка продовжувала зберігати свою архаїчну, зважену та вкрай монополізовану структуру, методи управління, успадковані від індустріальної стадії, та надзвичайно примітивну мотиваційну систему поведінки. Країна, пропустивши кілька важливих етапів (комп'ютеризація, збереження ресурсів, «зелена революція»), незважаючи на безсумнівні результати, почала ігнорувати науково-технічну революцію. Відставання в аграрному секторі, зв'язку та послугах, освіті та медицині поглибилося»². Наприкінці 1970-х рр. у Радянському Союзі спостерігався дефіцит продовольства на тлі дефіциту певних промислових товарів. В результаті в деяких містах було запроваджено так зване «запрошення», яке фактично встановлювало норми продажу окремих товарів.

Наприкінці 1980-х, коли інфляція призвела до гострого дефіциту товарів, були введені картки для м'ясних продуктів, цукру, круп, вершкового масла тощо. Непродовольчі товари також почали продавати за купонами, але громадяни переважно купували продукти.

¹ Савицька І. С. Добробут українських громадян в 1964 – 1985 рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. Вип. XXXVIII. С. 243.

² Абалкин Л. И. На перепутье. Москва: Институт экономики РАН, 1993. С. 63.

Купони на їжу та певні споживчі товари видавались за місцем роботи (як правило, профспілковим комітетом), за місцем проживання (або в гуртожитку – для студентів ВНЗ). Причиною появи купонної системи стала відсутність деяких споживчих товарів. Згодом повсюдно вводили купони на продукти широкого спектру споживання (тютюн, горілка, ковбаса, мило, чай, крупи, сіль, цукор)¹.

Студенти історичного факультету 1970-ті рр. згадують як доволі забезпечені і продуктами харчування і промисловими товарами². Єдина проблема, про яку постійно у своїх спогадах згадує І. П. Сергєєв, це дефіцит хліба на прилавках магазинів, а у передноворічні свята – лимонаду³. Тобто, в мемуарах студентів 70-х рр. ХХ ст. простежується певна ідеалізація економічного забезпечення радянського суспільства, відмічається доступ до широкого вибору товарів у магазинах, кіосках та буфетах.

Студенти ж, які навчалися в 1980-тих рр., уже зіткнулися з купонною системою. Незважаючи на труднощі з покупкою таких товарів широкого вжитку, як мило, цукор, сіль, студенти зазначено періоду все одно відмічають цей час хоч і складним, але доволі цікавим⁴. Адже не кожен день студенти могли стати свідками глобальних економічних і політичних перетворень у країні та світі.

Навчання в Радянському Союзі було безкоштовне. Право радянської людини на безкоштовну освіту було закріплено на законодавчому рівні. У конституції СРСР (7 глава, стаття 45) вказувалося: «Громадяни СРСР мають право на освіту. Це право забезпечувалося безплатністю всіх видів освіти, здійсненням загальної обов'язкової середньої освіти молоді, широким розвитком професійно-технічної, середньої спеціальної та вищої освіти на основі зв'язку навчання з життям, з виробництвом; розвитком заочної і вечірньої освіти; наданням державних стипендій та пільг учням і студентам;

¹ Українське суспільство в 1960–1980-х рр. Історичні нариси / Відп. ред. Віктор Даниленко. Київ: Інститут історії України НАН України, 2022. С. 78.

² Мартемьянов А. П. Ветераны римской армии... С. 280.

³ Сергєєв И. П. Ненаучное наследие. Харьков: Майдан, 2020. С. 21.

⁴ Інтерв'ю з Т. А. Кулешовою від 25.11.2012, Лисичанськ. Інтерв'юер А. Ю. Чуваткін // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 3.

безплатною видачею шкільних підручників; можливістю навчання в школі рідною мовою; створенням умов для самоосвіти»¹.

Не дивлячись на це, студенти повинні були мати якесь фінансове забезпечення. Як вже було зазначено вище, студенти отримували стипендію. Стипендія, надавалася студентам, які за результатами заліково-екзаменаційної сесії мали високі оцінки. Більшість мемуаристів та респондентів згадують про розмір стипендії. В 1970-ті рр. звичайна стипендія на історичному факультеті була 35 рублів². А підвищена стипендія складала 43 рублі³. З роками розмір стипендії підвищувався. З середини 1970-тих рр. стипендія складала 40 рублів, а підвищена стипендія була 50 рублів. Крім того, у 1970-ті роки, була можливість отримувати «додаткову» стипендію, яку надавало КГБ. Її отримували секретні співробітники («стукачі»). Один з респондентів повідомляє, що в кожній групі було по два «стукачі»⁴. А за свої доноси на однокласників та викладачів ці «працівники» отримували додаткову стипендію у розмірі 35 рублів.

У 1980-ті рр. розмір стипендії почав ділитися на рівні. Мінімальну стипендію (від 50 до 60 руб.) отримували ті, хто навчався на одні лише четвірки⁵. Студенти, які навчався на 4–5 отримували 64 рублі. Нарешті, підвищену стипендію 72 руб. отримували ті студенти, які всю сесію склали на відмінно. Також існувала стипендія для такої категорії як ЧАЕС, тобто студентів які постраждали у наслідок аварії на атомній електростанції⁶. Розмір такої стипендії складав 120 рублів. Крім того існувала й Ленінська стипендія. Для студентів закладів вищої освіти в 1970 р. така стипендія складала 80 рублів; в 1971 р. вона становила вже 100 рублів. Постановою ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ від 13 березня 1987 р.

¹ Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик : Принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 года. Москва: Политиздат, 1977. С. 27.

² Сергеев И. П. Ненаучное наследие... С. 16.

³ Постановление ЦИК СССР № 11, СНК СССР № 504 от 13 июля 1931 года «О порядке обеспечения стипендиями учащихся рабочих факультетов». URL: <https://istmat.org/node/50332>

⁴ Сергеев И. П. Ненаучное наследие... С. 13.

⁵ Інтерв'ю з В. В. Скирдою від 22.12.2011, Харків. Інтерв'юер В. Протас // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 2.

⁶ Інтерв'ю з Т. А. Кулешовою від 25.11.2012, Лисичанськ. Інтерв'юер А. Ю. Чуваткін... Арк. 3.

№ 328 з 1 вересня 1987 р. для студентів ЗВО було встановлено наступний розмір щомісячної стипендії імені В. І. Леніна – 130 рублів. Ця стипендія призначалася на один рік з правом продовження найвидатнішим студентам-відмінникам, які відзначилися не лише у навчанні, але й у громадській та суспільно корисній діяльності.

Тож стипендія з роками не зменшилась, а навпаки тільки піднялась. Це все показує, що почалася інфляція. Інфляція була високою, адже можна простежити, що розміри стипендії з роками підвищилися в 2 рази. Чимало респондентів згадують, що стипендії «вистачало впритул», тому вони змушені були підробляти¹.

Студент був не надто забезпеченим. За навчання ніхто не платив, але стипендії гостро бракувало. Ось чому вони намагалися підзаробити навчаючись. Деякі студенти отримували грошову підтримку від батьків. Студенти, які не мали підтримки від батьків, знаходили для себе різні підробітки. Часто підробляли охоронцями шкіл, садків, гардеробниками. Інколи займалися організацією різних гуртків в міському дитячому палаці культури, наприклад, археологічного², також могли викладати історію в школах. Підприємливі студенти 1980-х рр. продавали джинси чи вінілові платівки (так звані «фарцовщики»). Наприклад, деякі студенти могли жити на 140 рублів у місяць, що складало сумарний дохід від стипендії, допомоги батьків і підробітків³.

Утім, найбільш серйозні заробітки були пов'язані з роботою у складі студентських будівельних загонів (див. додаток А. 5). Держава хотіла використати енергію студентів, виховуючи нове покоління як патріота та з любов'ю до праці. В 1956 р. створили офіційні студентські будівельні загани (СБЗ)⁴, масових рух яких припав на 1970-1980-ті рр.⁵ Будівельні загани

¹ Інтерв'ю з О. П. Мартем'яновим від 20. 01.2017, Харків. Інтерв'юер К. Чечкіна // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 5.

² Інтерв'ю з В. В. Скирдою від 22.12.2011, Харків. Інтерв'юер В. Протас... Арк. 4.

³ Інтерв'ю з М. М. Кучеренко від 13.05.2012, Харків. Інтерв'юер Я.С. Чернікова // Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 3.

⁴ ССО: стройка, студенты, отряд.... С. 78.

⁵ Українське суспільство в 1960–1980-х рр. Історичні нариси... С. 282.

формувався під час літніх канікул («третій трудовий семестр») і розташовувалися по всій території Радянського Союзу: Татарська АРСР, Хакаська АРСР, Тюменська область, Східна Сибір та Дальній Схід, Красноярський край, Кемеровська, Іркутська та Тюменські області РФСР, Таджикистанська РСР¹. Брала участь студенти історичного факультету і в інтернаціональних загонах, що їхали, наприклад, до Німецької Демократичної республіки, Чехословаччини, Польщі, Болгарії та Угорщині. Члени цих будівельних загонів не лише брали участь у створенні нової інфраструктури іноземної країни, але й знайомилися із її історико-культурним різноманіттям². У студентських будівельних загонах, як і в армії, існували своя ієрархія та церемонії, форма й підпорядкування, гімни і статuti, пісні та вірші. Молоді хлопці працювали як справжні майстри, не скаржившись на суворі умови, з піснями та танцями в наметах. Після складання сесії і затвердження деканом факультету, студенти могли поїхати працювати у будівельні заони. Це була гарна можливість заробити хоч якісь кошти для свого існування.

Студенти, які в 1970 – 1980-ті рр. працювали в будівельних загонах, за весь третій трудовий семестр могли заробити від 800 до 1500 руб. при середній зарплаті тих років у розмірі 120 – 130 руб.

За спогадами І. П. Сергєєва, студенти, які не їздили до будівельних загонів, восени відправлялися до колгоспів.³ За згадкою О. П. Мартем'янова від участі у «трудоному семестрі» звільнялися і ті, хто два місяці перебував на археологічних розкопках⁴. Найчастіше в університеті існував «підшефний» колгосп, куди привозили студентів. Зазвичай восени студентський сільськогосподарський загін (також СБЗ) відправляли туди на кілька тижнів і поселяли у школі. Це була «добровільно-обов'язкова» участь, яку краще було не пропускати. Найчастіше керівниками призначали

¹ Сергєев И. П. Ненаучное наследие... С. 47.

² Студенческие строительные отряды: вчера, сегодня, завтра : монография / В. И. Астахова, Е. В. Астахова, А. А. Гайков и др. Харьков : Изд-во НУА, 2013. С. 182.

³ Сергєев И. П. Ненаучное наследие... С. 3.

⁴ Мартем'янов О. П. Ветерани римської армії... С. 237.

співробітників профспілкового комітету або аспірантів. Ефективність роботи в колгоспах була досить низькою, адже за це ні студентам ні керівникам не платили.

Студенти-історики в різні часи проживали в різних гуртожитках. В 1970-х рр. студенти жили на пров. Отакара Яроша, 13 та проспекті Леніна 20¹, а в 1980-х рр. – студенти мешкали на вулиці Ціліноградській, 46². В кімнатах селили від 2 до 4 чоловік. В інтерв'ю респонденти згадують, що з одного боку, це було дуже весело, а з іншого – заважало навчатися. У 1970-ті рр. проживання в гуртожитку коштувало 20 рублів на рік³, у 1980-ті – зросло до 30 рублів⁴. У 70- 80-ті рр. ХХ ст., студентів заселяли в гуртожиток на Отакара Яроша 13, а з 2 курсу усі бажаючі студенти могли переселитися в гуртожиток на Ціліноградській 46. Як згадує І. П. Сергеев, за порушення дисципліни декан та представники профбюро факультету мали право або переселити студентів у гуртожиток на пр. Леніна 20, або взагалі відмовити у наданні місця в гуртожитку на наступний навчальний рік. Крім того, у гуртожиток не поселяли студентів, у сім'ях яких дохід був вище 60 рублів на одну особу⁵. Тож, на факультеті були місцеві студенти, що мешкали із батьками, студенти із сімей з невисокими доходами жили у гуртожитках, студенти із більш забезпечених сімей – знімали кімнати або квартири. Студенти-заочники також знімали помешкання на період сесії.

В гуртожитку, студенти жили по кілька осіб в кімнаті. Здебільшого в кімнаті проживало по 3-4 особи⁶. Інколи в кімнатах мешкало по двоє людей. Як правило, такі умови надавалися членам студради⁷. В одній кімнаті могли проживати радянські студенти разом з іноземними. Така практика мала

¹ Інтерв'ю з В. В. Калініченко від 16.09.2010, Харків. Інтерв'юер К. А. Каштанов // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп.21. П. 2. Арк. 5.

² Інтерв'ю з О. Г. Павловою від 06.10.2010, Харків. Інтерв'юер - ? // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 4.

³ Інтерв'ю з Н. Л. Міщенко. Інтерв'юер В. В. Бардадим // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 3.

⁴ Інтерв'ю з О. Г. Павловою від 06.10.2010, Харків... Арк. 4.

⁵ Сергеев И. П. Ненаучное наследие... С. 53.

⁶ Інтерв'ю з Т. Г. Ткаченко від 16.11.2013, Кременчук. Інтерв'юер А. С. Герко // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 6.

⁷ Інтерв'ю з О. Г. Павловою від 06.10.2010, Харків... Арк. 4.

сприяти швидшій адаптації до навчання в університеті та кращому засвоєнню російської мови іноземцями.

Всі гуртожитки, про які згадують респонденти мали коридорну систему, із загальною кухнею на поверсі і душем на першому поверсі. На кожному поверсі була окрема кімната, так звана «читалка» де студенти могли підготуватися до семінарів, колоквіумів чи практичних завдань. Також, на першому поверсі була столова із буфетом, а читальні зали на другому поверсі доволі часто використовували як місця для проведення культурних заходів і танців. Кімнати мали стандартне облаштування – односпальні ліжка, стіл, стільці, шафа і декілька тумбочок. Студенти, що мали достаток вище середнього, брали на прокат техніку – магнітофони, телевізори та холодильники. Деякі студенти привозили із дому свої магнітофони та програвачі для грампластинок. Доволі часто іноземні студенти також привозили із собою магнітофони¹

В кімнатах, студенти завжди підтримували порядок. В кімнаті складався розпорядок прибирання, студенти разом вели господарство. Окремо організовувалось прибирання в коридорі. Чергували в парі із двох осіб. Також студенти, які проживали в гуртожитку, чергували за графіком при вході у гуртожиток як помічники вахтера. При вході відвідувачі повинні були пред'явити перепустку із зазначенням того, що вони – мешканці гуртожитку.

До університету можна було пройти пішки (все залежало від місцезнаходження гуртожитку) або доїхати на місцевому транспорті. За спогадами І. П. Сергєєва, у 1970-х рр. трамвай коштував 3 копійки, тролейбус коштував 4 копійки, а автобус – 5 копійок². У студентів також були проїзні білети³. Проїзний коштував 2 рублі і 50 копійок. Але студенти, через мізерні статки, часто намагалися проїхати безкоштовно.

¹ Сергєєв І. П. Ненаучное наследие... С. 84.

² Сергєєв І. П. Ненаучное наследие... С. 63.

³ Інтерв'ю з В. В. Скирдою від 22.12.2011, Харків. Інтерв'юер В. Протас... Арк. 6.

Як і в житті кожної людини, прийом їжі для студентів був одним з найголовніших аспектів життя. Загалом, студенти харчувались три рази на день. Вони любили поїсти в університетській їдальні, яка знаходиться на 2 та 7 поверхах. Зранку були: манна чи рисова каша, сир, компот, чай, какао, соки. На обід були: супи, борщі, друге та третє. У вівторок та четвер були рибні дні. Повноцінний обід коштував близько 50-70 копійок або 1 рубль¹. Все залежало від того, що обирав студент. Також були тижні інтернаціональної кухні: арабської, африканської та інших. Це завжди подобалась студентам, адже готували національні страви. У гуртожитку студенти часто користувалися послугами столової або готували самі. Продукти купували у магазинах, скидаючись по 1 рублю, а у випадку свят і по 3 рубля з людини. Досить часто респонденти згадують і готування їжі з продуктів, що передали батьки – смаження картоплі та яєць, смакування сала з хлібом, поїдання варення з хлібом, а в сезон фруктів – яблук, груш чи інших дарів природи².

Отже, всі опитані респонденти згадують, що студентське життя в 70-80 ті рр. ХХ ст. було дуже насиченим і не завжди легким. Воно мало різні аспекти. Життя в гуртожитку, робота в колгоспі та в будівельних загонах це те, що ніколи не забудеться. Одним із головних аспектів буття студентів, було матеріальне забезпечення. Як показують дані, матеріальне становище студентів було різне: від повного забезпечення до життя від стипендії до стипендії та різних підробіток. Ті студенти, що мешкали у гуртожитку найчастіше згадують цей етап свого життя як один із найяскравіших. Детально описуються умови життя та дозвілля, стосунки з сусідами по кімнаті та коридору, проблеми з харчуванням та їх вирішення. Ще одним яскравим моментом з колишнього студентського життя була участь у будівельних загонах. Останні давали можливість не лише взяти участь у

¹ Інтерв'ю з Ш. Бірман від 09.11.2009, програма Skure. Інтерв'юер М. Буйдін // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 4.

² Сергеев И. П. Ненаучное наследие... С.21, 62.

суспільно корисній справі чи розширити горизонти знань про країну, але й непогано підзаробити і покращити своє матеріальне становище.

2.2. Студентська мода

Важливим проявом студентського стилю життя була мода. Студенти-історики, були прогресивними молодими хлопцями та дівчатами. Як згадує Л. М. Росіна, студенти завжди виглядали доглянутими, одягалися за останнім «писком моди»¹. Але 1970 – 1980-ті рр. були особливим етапом в історії світової моди, для якого характерні сміливі поєднання та пошуки. Почасти ці експерименти вплинули й на моду в СРСР, яка значною мірою змінилися порівняно із попередніми десятиліттями. Взагалі, мода в СРСР і в усьому світі цього десятиліття відрізнялася від того, що носили 10 або 20 років до цього.

Не дивлячись на те, що в 1970-х рр. в Радянському Союзі було набагато більше джерел, які надавали змогу отримати інформацію про світову моду, радянські люди здебільшого не розуміли пануючих світових модних тенденцій. Бо громадянам СРСР не була доступна інформація про актуальні модні стилі та фасони, їх зміну, походження, головних модельєрів, які задавали вектори розвитку моди. Знання в області моди накопичувалися з різних інформаційних потоків й адаптовувалися до місцевих реалій. Тому з'явилося таке явище, як радянська мода. яке по суті нічим не відрізнялося від світових модних тенденцій – воно просто обросло індивідуальними особливостями².

Відзначимо кілька особливостей. По-перше, всі модні новинки створені в інших країнах закуповувалися в Радянський Союз, або, за існуючими моделями створювалися вручну, в кращому випадку, за допомогою кравців місцевих майстерень. По-друге, радянські люди більшу частину часу просто відставали від моди, і пік популярності певної моделі ставався уже тоді, коли

¹ Інтерв'ю з Л. М. Росіною від 10.11.2013, Харків. Інтерв'юєр В.В. Чуйков // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 4.

² Тканко З. О. Мода в Україні ХХ століття. Львів: Вид-во «АРТОС», 2015. С. 100.

вона втратила свою популярність на Заході. Але головною особливістю було те, що окремі речі були піднесені до культу моди, без урахування цілісного контексту сучасних модних тенденцій. Мешканці СРСР просто не розуміли, що у світі панує багатогранність тенденцій, різноманітність силуетів, кольорів, видів одягу, аксесуарів, зачісок тощо.

Загальносвітовою модною тенденцією 1970-х рр. було наслідування стилю гіппі, «пав'ячої революції», глем-року і диско. Відбулося стирання чітких меж між жіночими та чоловічими фасонами. В журналі «Мода» за 1970 р. наголошувалося: «чоловіки перестали бути покірними полоненими старих традицій вузького асортименту тканини і форм одягу. Новий стиль чоловічого вбрання проявляється не тільки у прагненні використання за кольором дещо яскравіших, ніж це було раніше синтетичних тканин, а й у поширенні нових форм одягу»¹. Тож, чоловіча мода 70-х рр. ХХ ст. характеризувалася певною фемінізацією одягу: багат шаровість, що розмиває динамічний силует, більша ніж раніше оголеність, довге волосся, природня лінія плеча, м'які, фактурні і багато орнаментовані тканини, етнічні й історичні деталі та елементи костюму, багато прикрас і аксесуарів – все це ставило під питання традиційне поняття мужності. У жіночій моді, навпаки, відбулася маскулінізація – костюм набув більш вільного силуету, з'явилися сукні із застібками попереду, двох частинні ділові костюми з блузками, схожими на чоловічі сорочки, костюми-трійки з краватками, комбінезони, спортивні костюми².

Як зазначають респонденти – студенти історичного факультету, намагалися виглядати стильно та модно і відповідати пануючим тенденціям. Тож, за згадкою О. П. Мартем'янова, студенти 1970-х рр. обов'язково носили штани-кльош від стегна. Причому стандартом був кльош 23 см. під коліном і 25 см. біля щіколотки. Однак були екстремали які носили 27 і 32 см.

¹ Мода. Київські будинки моделей пропонують. Київ: Реклама. 1970. С. 4.

² Кулешова С. Г. Маскулінізація як феномен моди // Новітні технології, матеріали та дизайн в легкій промисловості: Зб. наук. пр. викладачів інституту технологій, дизайну та сервісу за результатами науково-дослідної роботи за 2004-2005 рр. Хмельницький: ХНУ, 2005. С. 52.

відповідно¹. У зв'язку з тим, що такі штани в магазинах не продавалися, їх або перешивали із стандартних прямих моделей, вшиваючи клини в нижню частину брюк, або замовляли в ательє (див. додаток А. 6).

Особливим «шиком» було носити джинси, особливо фірми Levis та Trapper. Їх, як і штани-кльош, не продавали у магазинах. Основними джерелами постачання джинсів до УРСР були країни Балтії та соціалістичного табору: Польща, Болгарія, Угорщина, Югославія й Чехословаччина². Окремі студенти, що мали родичів-емігрантів у США, отримували завітні джинси у посилках разом з іншими американськими речами. Культура гіппі внесла моду на зношені джинси та куртки, які прикрашались вишивкою й аплікаціями.

Для офіційних та урочистих заходів студенти-історики надягали костюми, які замовляли в ательє. Так, за згадкою О. П. Мартем'янова, готовий фінський сірий костюм у середині 1970-х рр. коштував 230 рублів³. Костюми, пошиті в ательє із вітчизняних тканин, коштували набагато дешевше. І. П. Сергеев зазначає, що в ательє 1-го розряду костюм коштував 45 рублів, а в ательє 2-го розряду ціна була ще помірнішою⁴.

Ще однією особливістю згаданого періоду були приталені сорочки з великими відкладними комірами, так звані «бантики». Невідомо, хто і чому вигадав цю назву, але вона міцно увійшла до повсякденного життя 1970-х рр. Визначення «батник» – це радянський сленг, очевидно, похідний від англійського терміна «button-down», що означає фіксацію кнопки «вниз». Власне кажучи, англійською мовою блузки та сорочки цим терміном не позначалися. Найчастіше поняття «натискання кнопок» використовувалося з прив'язкою до певної моделі чоловічої сорочки з коміром та гудзиками на планці. За свідченнями В. В. Калініченка «бантики» мали досить широкий кольоровий діапазон – від звичайних білих до сорочок яскравих насичених кольорів: рожевих, червоних, синіх, зелених, фіолетових і тому подібне.

¹ Інтерв'ю з О. П. Мартем'яновим від 20. 01.2017, Харків. Інтерв'юер К. Чечкіна... Арк. 7.

² Інтерв'ю з М. Г. Станчевим від 20. 01.2017, Харків. Інтерв'юер К. Чечкіна... Арк. 6.

³ Інтерв'ю з О. П. Мартем'яновим від 20. 01.2017, Харків. Інтерв'юер К. Чечкіна... Арк. 7.

⁴ Сергеев И. П. Ненаучное наследие... С. 17.

Вирізнялися вони і орнаментами – від квіткових принтів, в тому числі і малюнку «турецькі огірки» до всілякої абстракції. Зазвичай намагалися носили таку сорочку й костюм одного кольору, але були й модники що надавали перевагу створенню контрасту¹.

Крім сорочки «бантик», у 1970-х рр. також у моді були водолазки та тонкі светри із стоячим коміром, які щільно прилягали до тіла. Їх носили як окремий елемент гардероба, так і одягали під сорочки, костюми, куртки, в'язані жилети. Особливо модними були білі, чорні, темносині, зелені водолазки та светри². Великою популярністю користувалися і різнокольорові в'язані светри та пуловери, особливо полосаті або з геометричним орнаментом. Їх одягали як окремо, так і під костюм чи верхній одяг³. Ще одним проявом фемінізації чоловічого одягу 70-х рр. ХХ ст. було використання тунік із квітковими, етнічними орнаментами. За часту їх носили у неформальній обстановці й під час всіляких студентських поза академічних заходів.

Поряд із феміністичними елементами, зберігався у моді чоловіків-студентів історичного факультету Харківського університету і спортивний стиль. Яскраво він проявився у такому елементі одягу як сорочка-поло, або як її ще називали теніска чи бобочка. Вона була однотонна або двох кольорова, але обов'язково прилягала до тіла. Сорочку-поло носили як під час навчання в університеті, так і в період «трудового семестру»⁴. Також вплив спортивного стилю поступово посилювався і на класичний одяг. Виникла так звана «гібридна форма» – спортивно-класичний стиль, в якому класичний чоловічий костюм базувався на таких деталях як накладні кишені, клапани різної форми, наконечники, хомути, великі комірки та заслінки, вертикальний зустрічний згин на спині або декоративний оздоблювальний шов.

¹ Інтерв'ю з В. В. Калініченком від 20. 01.2017, Харків. Інтерв'юер К. Чечкіна... Арк. 6.

² Інтерв'ю з О. Г. Грянником від 04. 12. 2013, Харків. Інтерв'юер Н. Ф. Аулова // Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 7.

³ Інтерв'ю з Ю. В. Буйнов від 20. 01.2017, Харків. Інтерв'юер К. Чечкіна... Арк. 6.

⁴ Інтерв'ю з О. Г. Грянником від 04.12.2013, Харків. Інтерв'юер Н. Ф. Аулова... Арк. 7.

Здебільшого такі моделі були призначені для молоді¹. Так, у 1970-х рр. модні журнали пропонували різноманітні варіанти однобортних курток із високою застіжкою на три-чотири гудзики². У цьому випадку нижня кнопка знаходилася на лінії талії або трохи нижче. Комір був дещо вужчим відвороту або такої ж ширини. Була також версія із застібкою на вісім кнопок.

За згадкою О. П. Мартем'янова, особливим шиком серед студентів історичного факультету було носіння комбінезонів-роб. Їх одягали лише молоді люди, які вступили на істфак після робітничого факультету, армії або пропрацювали у студентських будівельних загонах. Робочій комбінезон був символом: «мужика, який ось такий самостійний, вміє заробляти і не боїться фізичної праці»³

Значною проблемою студентів-істориків, як і всієї радянської молоді 1970-х рр., був модний теплий верхній одяг. Суворий та мінливий клімат вимагав кількох варіантів одягу, який залишався дефіцитом. Внаслідок цього найчастіше вдягалися в застарілу болонью, важкі та об'ємні зимові й осінні пальто з комірами зі штучного хутра. Хоча з середини 70-х рр. ХХ ст. на прилавках магазинів почали з'являтися пальто, напівпально і куртки на теплій стьобаній підкладці із нейлону, вельвету, штучної шкіри, хутра, каракуля. Основними головними уборами були в'язані шапки, шапки-вушанки із пижика та кролика, шапки-вушанки «обманки», у яких вуха були пришиті нагорі виробу⁴

Аналізуючи чоловічу моду 1970-х рр. необхідно відмітити, що стиль гіппі, «пав'ячої революції», глем-року і диско відчувався не лише у одязі, але й у взутті. Справжнім хітом досліджуваного десятиліття були чоловічі туфлі та черевики на товстих підборах. Хоча під класичний костюм носили взуття

¹ Елизаров, А. А. Эволюция классического мужского костюма в XX – начале XXI в. Санкт-Петербург: ФГБОУВО «СПбГУПТД», 2015. С. 33.

² Інтерв'ю з М. Г. Станчевим від 20. 01.2017, Харків. Інтерв'юер К. Чечкіна... Арк. 6.

³ Інтерв'ю з О. П. Мартем'яновим від 20. 01.2017, Харків. Інтерв'юер К. Чечкіна... Арк. 7.

⁴ Інтерв'ю з В. А. Оглобленим від 9.11.2011, Харків. Інтерв'юер Д.С. Коваленко // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 4.

класичного стилю¹. У зимовий період користувалися короткими чоботами із штучним хутром усередині. Для спорту та дозвілля взували кеди. В теплу пору року носили сандалі та легкі літні туфлі. У студентських будівельних загонах та «трудовах семестрах» основним взуттям були важкі й грубі черевики фабрики «Скороход»².

Ще одним проявом феміністичних тенденцій у чоловічій моді стало таке явище як чоловічі аксесуари та прикраси. Студенти історичного факультету часто поряд зі звичними наручними годинниками носили широкі металеві або шкіряні браслети з різними квітковими та геометричними мотивами, брошки, підвіски. Відповідали моді 70-х рр. ХХ ст. і зачіски: молоді люди надавали перевагу подовженому волоссю, що спадало на вуха чи взагалі на плечі. Проте в перукарській моді вималювалася і чисто маскулінна тенденція: багато чоловіків у 1970-х рр. відрощували вуса й коротко стриглися. Модним аксесуаром стали і сонцезахисні окуляри великих розмірів.

Як чоловіча, жіноча мода 1970-х рр. змінювалася стрімко, а тому гардероб студенток історичного факультету в те десятиліття був досить різноманітним. У цей період були популярні так звані комплекти, які, по суті, були набором базових речей. У каталогах і магазинах пропонували придбати костюм, до якого були спідниці іншого покрою, блузи або сорочки та інші речі, які можна варіювати між собою і довго носити не повторюючись. Ось речі, без яких неможливо уявити модниць та студенток 1970-х рр.: міні-спідниця, яка стала писком моди в 1960-х рр., в наступне десятиліття не втратила актуальності, а навпаки, стала ще провокативнішою. Дами носили дуже короткі спідниці і сукні, причому дозволяли собі це жінки з будь-яким типом фігури. Матеріали були різноманітні. Особливою популярністю користувалися габардин, шкіра і замша.

¹ Інтерв'ю з С. Г. Перцовим від 26-27.11.2012, Харків. Інтерв'юер Ю. В. Білас // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 5.

² Інтерв'ю з С. В. Д'ячковим від 17.11.2018, Харків. Інтерв'юер А.В. Беседіна // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 4.

За спогадами респонденток, серед суконь найбільш популярними фасонами були короткі сукні-сорочки, сукні-джемperi, сукні із заниженою талією і сукні-туніки. Сукні без рукавів надягалися поверх сорочок з короткими або довгими рукавами з високими шкарпетками до колін. Сукні із заниженою талією мали великі коміри та гіппі-принти у вигляді жовтих, зелених чи помаранчевих квітів чи «турецьких огірків»¹.

З середини 1970-х рр. сукні були з А-побідними чи плісированими спідницями і топами на гудзиках. Прості прямі сукні з поясом, коротким рукавом і повітряною спідницею або як їх ще називали «сукні-костюми» з краватками були найбільш уживаними повсякденними речами студенток університету. Зимові сукні часто мали вигляд подовженої сорочки на гудзиках з довгими рукавами і поясом.

Ще одним унікальним фасоном жіночого одягу аналізованого десятиліття були максі сукні з широкими довгими рукавами-воланами різноманітних квіткових, геометричних чи народних орнаментів, обшиті рюшами, мереживом і вишивко. Такі сукні виглядали дуже по жіночому².

На відміну від чоловічих, жіночі брюки були набагато різноманітнішими, але переважали брюки-кльош із широкою талією. Хоча інколи носили і штани завужені на стегнах і широкі донизу. У деяких брюк були манжети, у деяких ні. Штани-кльош в основному поєднували із топом-тунікою, блузкою на гудзиках або щільною трикотажною сорочкою. Головним модним бажанням будь-якої студентки історичного факультету були сині джинси. Під впливом культури гіппі їх зістарювали методом відбілювання. Але вже у другій половині 1970-х рр. джинси найчастіше прикрашали контрастною оторочкою, бісером, паетками, аплікацією, вишивкою або чимось іншим. І чим більше тим краще. Також дівчата носили й інші модні фасони: брюки-спідницю, капрі, бермуди. В кінці десятиліття

¹ Інтерв'ю з Л. Г. Сокол від 1.04.2010, Ізюм. Інтерв'юер И. В. Єремєєва // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 6; Інтерв'ю з Н. Ф. Доценко від 3.11.2012, Лиман. Інтерв'юер Ю. А. Стадник // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 5.

² Інтерв'ю з Г. А. Балавою від 24.11.2011, Харків. Інтерв'юер Е. Л. Крамар // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 7.

більш модними стали обтягуючі джинси із логотипом фірми виробника на задній кишені¹.

Маскулінізація жіночого образу та поява чоловічих елементів у повсякденному вбранні була загальносвітовою тенденцією і проявом культури гіппі і їх боротьби за рівність². В гардеробі студенток історичного факультету почесне місце зайняв комбінезон, виготовлений із подвійного трикотажу, поліестеру, бавовни або денніма із застібкою-блискавкою чи гудзиком спереду, брючними кишенями і комірцями великих розмірів. Особливим шиком вважався джинсовий комбінезон³.

До вподоби жінкам та дівчатам у 1970-х рр. були і брючні костюми. Піджаки носили із в'язаними жилетами, водолазками, блузками з краваткою-метеликом, широкими брюками⁴. Костюми шили насичених кольорів: зимовий варіант – бордового або темно-зеленого кольору, літній – у пастельних кольорах. Жіночності костюму намагалися надати завдяки шовковим блузкам і вільною краваткою-метеликом. З цією ж метою дівчата носили і сорочки – «бантики». Особливо модним було створити контраст між брюками і верхньою частиною образу, але в кінці 70-х рр. ХХ ст. від цієї практики відмовилися і костюм знову набув єдиного образу.

Незмінний елемент жіночого одягу – спідниця, була різноманітної довжини – від мікро-міні до максі. Найпопулярнішим фасоном вважалася пряма або плісирована спідниця довжиною до коліна. Довгі ж спідниці шили багатоярусними, прикрашали різноманітними принтами, народними орнаментами, вишивками й мереживними вставками⁵. Під впливом культури

¹ Інтерв'ю з Т. М. Лавренковою від 24.04.2010, Балаклія. Інтерв'юєр О. В. Колеснік // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 5; Інтерв'ю з Н. В. Зоркіною від 27.11.2012, Чугуєв Інтерв'юєр Д. І. Дадиван // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 7.

² Кулешова С. Г. Маскулінізація як феномен моди... С. 51.

³ Інтерв'ю з Л. Г. Сокол від 1.04.2010, Ізюм. Інтерв'юєр И. В. Єремєєва... Арк. 6.

⁴ Інтерв'ю з Т. Ю. Миргородською від 03.05.2008, Харків. Інтерв'юєр О. А. Самойленко // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 3-4.

⁵ Інтерв'ю з І. В. Калініченко від 26.04.2012, Харків. Інтерв'юєр А. А. Лубенська // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 8.

гіппі шаленою популярністю користувалися джинсові та замшеві спідниці з розрізом попереду або вставками з інших тканин.

Блузки 70-х рр. ХХ ст. були досить консервативними, з гудзиками і великим коміром. Паралельно побутували і блузки в горошок, «турецькі огірки», квіткові принти чи однотонні з великими бантами чи маленькими краватками на шії. В залежності від малюнку цей елемент гардероба шили або із синтетичних тканин або із шовку. Блузки прерії або гіппі були доволі модною течією в 1970-х рр.: деякі прикрашалися великими комірцями, рюшами, краватками-метеликами, невеликими складками і вставками із мережива¹. Вони були досить романтичні, білі або пастельних однотонних кольорів чи з дрібним квітковим принтом.

Сорочки-туніки користувалися великою популярністю через свою комфортність і можливість сховати усі недоліки жіночої фігури. Дівчата – студентки історичного факультету гарно їх поєднували із джинсами, брюками-кльош, плісированими спідницями².

В теплу пору року здобувачки вищої освіти полюбляли носити короткі сорочки і трикотажні топи. Повсякденний топ із зав'язками носили у поєднанні із брюками-кльош з високою посадкою. Сорочки-поло застібалися на блискаву, гудзики або залишалися відкритими у вигляді V-побідного вирізу з прямим коміром. Також, часто дівчата носили вузькі й короткі футболки з контрастними полосами на шії та руках. Трикотажні або бавовняні майки й водолазки без рукавів також були повсякденною альтернативою чоловічим футболкам³.

Як і хлопці, дівчата – студентки полюбляли носити в'язані речі, що були складовими створеного багат шарового образу. Довгі в'язані жилети-кардигани одягали на водолазки, блузки, поєднували із брюками та спідницями. Носили їх у двох варіантах: розстебнутими або із ремінцем. Короткі чоловічі жилети поєднували із сукнями, брюками і спідницями.

¹ Інтерв'ю з Г. А. Балавою від 24.11.2011, Харків. Інтерв'юер Е. Л. Крамар... Арк. 7.

² Інтерв'ю з Н. В. Зоркіною від 27.11.2012, Чугуєв Інтерв'юер Д. І. Дадиван... Арк. 8.

³ Інтерв'ю з Н. Ф. Доценко від 3.11.2012, Лиман. Інтерв'юер Ю. А. Стадник... Арк. 5.

Светри носили приталених фасонів, із зав'язкою на поясі чи невеликим комірцем-шалькою. Полюбилося дівчатам 1970-х рр. і пончо, яке зазвичай в'язалося самостійно з урахуванням власних уподобань та вмій¹.

Щодо верхнього одягу зазначеного десятиліття, то жіночий не надто відрізнявся від чоловічого. Також носили драпові та твідові пальто зі штучним хутром на комірі, шуби зі штучного хутра й каракуля. Досить активно дівчата носили довгі замшеві жакети з хутряною оторочкою або джинсові куртки з підкладкою із овечої шерсті. Найпопулярнішими головними уборами були в'язані шапки, хустки, берети.

Трендом 70-х рр. ХХ ст. було взуття на платформі яке гарно поєднувалося з брюками та джинсами. Зазвичай це були туфлі, босоніжки, чоботи-панчохи. Про останні не надто приємно відгукувався О. П. Мартем'янов, називаючи їх «копитами»². Але у середині 1970-х рр. їх носила кожна дівчина та жінка, адже в Радянському Союзі був справжній бум на лаковані чоботи-панчохи³, хоча у світовій моді вони були популярні ще в 1960-х рр. Таке взуття потрапляло на прилавки радянських магазинів із країн соціалістичного табору. Зазвичай чоботи були чорного або коричневого кольору і не відрізнялися таким різнобарв'ям як у Польщі, Угорщині, Болгарії чи Чехословаччині. Але мода диктувала свої правила, тому дівчата й жінки задовольнялися вітчизняною пропозицією й відстоювали довжелезні черги або купити заповітну пару. Щасливчиками були лише ті, кому чоботи-панчохи привозили чи надсилали з-за кордону; такі модниці завжди вирізнялися із натовпу.

Відомим елементом повсякденного жіночого гардеробу були сабо з дерев'яною підошвою, шкіряним верхом і товстими каблуками. Влітку носили босоніжки або сандалі на дерев'яній танкетці чи підборах⁴. Радянські жінки віддавали перевагу такому взуттю не лише заради моди, але й через практичність: вироби були зручним, носилися й зберігалися протягом

¹ Інтерв'ю з А. А. Голуб від 26.11.2010, Лозова. Інтерв'юер О. В. Корнієнко // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 6.

² Інтерв'ю з О. П. Мартем'яновим від 20. 01.2017, Харків. Інтерв'юер К. Чечкіна... Арк. 7.

³ Інтерв'ю з І. В. Калініченко від 26.04.2012, Харків. Інтерв'юер А. А. Лубенська... Арк. 8.

⁴ Інтерв'ю з Н. Ф. Доценко від 3.11.2012, Лиман. Інтерв'юер Ю.А. Стадник... Арк. 6.

багатьох років. На танцювальні вечори й дискотеки одягали туфлі, босоніжки чи інше взуття з ремінцями.

Наприкінці 1970-х рр. в Радянському Союзі з'явилася ще одна знакова модель взуття – чоботи на «манці». Ці черевики, особливо якщо вони були від німецької компанії Salamander¹, або, як говорили в країні, від Salamander, стали справжнім трендом. Люди записувалися у чергу й стояли за ними по два-три дні. Пристрасть до цих чобіт тривала до середини 1980-х рр.

Серед аксесуарів, як і у чоловіків, модними були браслети, підвіски, брошки. Поверх тунік, суконь і сорочок носилися широкі ремені із колоподібними пряжками. Тонкі ремені за часту робилися самими дівчатами із натуральних матеріалів і використовувалися під брюки всіх типів і спідниці. Сумками користувалися або із натуральної шкіри, або також робили із підручних матеріалів. Особливо модними були сумки у техніці макраме². Як і хлопці, дівчата носили великі квадратні та круглі сонцезахисні окуляри. На піку популярності були і авіатори. Прикраси використовували із золота, перлів, перламутру, кістки, дерева, кераміки, шкіри, замшу. Зазвичай це були намиста, сережки, кулони доволі великого розміру й крупної форми.

У тренді 70-х рр. ХХ ст. розвивався і макіяж дівчат-студенток історичного університету Харківського університету. Перевага надавалася макіяжу натуральних тонів, без зайвих акцентів на окремі частини обличчя. Здобувачки користувалися блиском для губ, світло-рожевими або перламутровими помадами; очі підфарбовувалися чорною та коричневою тушшю; кольорова палітра тіней також особливо не вирізнялася – світло сині, коричневі, зелені, бузково-фіолетові; брови розчісувалися й оброблялися тушшю³.

Велике різноманіття у дівчат було і у сфері парикмахерських послуг. Найпопулярнішими зачісками були: натуральне ідеально пряме або курчаве волосся, стрижки з коротким широким чубчиком і волоссям середньої

¹ Інтерв'ю з Т. М. Лавренковою від 24.04.2010, Балаклія. Інтерв'юер О.В. Колеснік... Арк. 6.

² Інтерв'ю з Г. А. Балавою від 24.11.2011, Харків. Інтерв'юер Е. Л. Крамар... Арк. 7.

³ Інтерв'ю з І. В. Калініченко від 26.04.2012, Харків. Інтерв'юер А. А. Лубенська... Арк. 8.

довжини, недбалі зачіски із шарами хвилястого або розпущеного кучерявого волосся, стрижки «боб», «паж» із рівним волосся до підборіддя чи нижче і чубчиком, стрижка «пір'ям», тобто шарами волосся, що зміталися з обличчя.

Щоб наслідувати модні тенденції 1970-х рр., дівчата та хлопці шукали різні варіанти поповнення власного гардеробу. Адже в державних магазинах майже не було модних новинок, а якщо вони і потрапляли туди – за лічені години зникали. Тому в умовах гострого дефіциту молоді люди змушені були креативити хто як міг. Найпопулярнішим способом створення індивідуального образу було замовлення одягу в ательє або, якщо дозволяли власні вміння чи можливості родичів й знайомих, створення власними руками. Такі модні новинки, як наприклад джинси, купували у перекупщиків.

Таким чином, мода здобувачів вищої освіти на історичному факультеті Харківського університет відповідала тенденціям, що панували у Радянському Союзі в 1970-х рр. Це було десятиліття яскравих модних тенденцій та експериментів, яке воно все одно характеризувалося створенням цілісного і єдиного гардеробу.

Модні тенденції наступного періоду – 1980-х рр. значно відрізнялися від попередніх періодів. В історії СРСР 80-ті рр. ХХ ст. – час різких змін як в політиці, так і економічному та соціально-культурному житті. Особливо чутливою до перетворень у країні була студентська субкультура. І в першу чергу, бунт проти системи виражався у бажанні самовиразитися через одяг.

Головними модними тенденціями серед студентів було еkleктичне поєднання кольорів, неонового блиску та здорового підтягнутого тіла¹. Популярність спортивного образу життя нерозривно була пов'язана із проведенням Олімпійських ігор в СРСР у 1980-му р. Символіка ігор з'явилася всюди – на футболках, значках, брелках, сумках, олімпійках і навіть шарфах. Спортивний одяг став частиною повсякденного життя радянських людей: популярність здобули червоні олімпійки з білою обробкою – радянські спортсмени виступали в таких на змаганнях.

¹ Система моди ХХ – початку ХХІ століття: проектні практики та чинники функціонування (європейський та український контексти) / Н. В. Чупріна. Київ : КНУТД, 2019. С. 387.

Спортивні костюми одягали на прогулянки та дискотеки¹. Проте, паралельно із культом спортивного стилю продовжувала розвиватися і класична манера одягу. Простежувалася тенденція до змішування стилів (див. додаток А. 7). У створенні модних образів молодь намагалася наслідувати своїх кумирів – акторів театру та кіно, співаків, кінозірок. Західні зірки та тренди стали тогочасними ідолами для наслідування.

Найпопулярнішими поєднаннями в одязі студентів 1980-х рр., в тому числі й здобувачів історичного факультету Харківського університету були: об'ємна кольорова сорочка у поєднанні із темними брюками і світлими кросівками з кольоровими шнурками; потерті джинси з високою посадкою, яскравий бомбер і лаковані туфлі; яскравого кольору гавайська сорочка у союзі з вузькими джинсами і кедами; водолазка синього насиченого кольору з яскравими червоними джинсами-бананами й клубним піджаком². В такому образі відвідували як академічні заняття, так і неформальні заходи: вечірки, дискотеки, кінопокази та інше.

Сорочки вільного крою хлопці носили на випуск, навіть під піджак. Такий образ доповнювався яскравою краваткою або контрастним шарфом. Піджаки були з широкими плечами, прикрашалися комбінованими комірами, застібками, стразами³. Прибічники більш стриманих гардеробів використовували так званий «подвійний денім», тобто поєднували джинси та джинсову куртку в одному образі⁴. Не забували хлопці одягати й футболки. Але на відміну від 1970-х рр. цей одяг став більш вільним і мав обов'язковий елемент – зображення якогось слогану або логотипу, і чим яскравіше, тим

¹ Лукашук І. В. Еволюція спортивного одягу: соціологічний аналіз // Український соціум. 2010. № 1 (32) С. 47.

² Інтерв'ю з Ш. Бірман від 09.11.2009, програма Skype. Інтерв'юер М. Буйдін... Арк. 8; Інтерв'ю з А. В. Кириченко від 3.11.2012, Шостка. Інтерв'юер Т. Н. Коновалова // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 8; Інтерв'ю з С. В. Гулевським від 05.11.2012, Харків. Інтерв'юер М. С. Шаманов // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 5.

³ Інтерв'ю з М. М. Кучеренко від 13.05.2012, Харків. Інтерв'юер Я. Є. Чернікова // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 9.

⁴ Інтерв'ю з О. В. Воронянським від 22.11.2018 Харків. Інтерв'юер К. Ю. Серікова // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 6.

краще¹. Проявом належності до молодіжних субкультур було носіння курток-косух, що прикрашалися шипами, ланцюгами й іншими металевими предметами²

Що стосувалося офіційних заходів, то для них використовували класичний костюм, піджак в якому обов'язково був over size.

Серед зачісок, особливою популярністю у студентів, в тому числі й історичного факультету Харківського університету, користувалися стрижки кефаль та грандж. Серед взуття найбільш модно було носити кеди, кросівки із завищеним берцем, класичні кросівки із натуральних матеріалів. Одягали й туфлі, але лише на урочисті заходи і під костюм³.

Жіночий стиль 1980-х рр. також формувався під впливом ідеалів поп-культури. Важливим фактором при покупці одягу був бренд. Нерідко модниці відпорювати бірки з вивороту і нашивали їх на видному місці. Найцінніше, що було у радянських жінок – це викрійки. Їх знаходили в журналах «Працівниця», «Крестьянка», «Бурда Моденр» і «Журнал мод». Саме «Бурда», видання якого офіційно дозволили в СРСР з 1987 р., зрозуміло показав, як шити одяг на західний манер.

Основними трендами модного образу студенток історичного факультету Харківського університету 1980-х рр. були: використання яскравих кольорових рішень, акцент на талії; широка лінія плечей; прикрашання елементів одягу паєтками й стразами, масивні прикраси⁴.

Яскраві сукні були невід'ємним елементом одягу будь-якої модниці. Наймоднішими фасонами були: моделі із силуетом, що підкреслював лінію талії, з пишною спідницею і широкими плечами; яскраві абстрактні або однокольорові простого крою літні сарафани; моделі з обтягуючою

¹ Інтерв'ю з Ш. Бірман від 09.11.2009, програма Skure. Інтерв'юер М. Буйдін... Арк. 9.

² Інтерв'ю з А. М. Хорошеевим від 4.10.2011, Харків. Інтерв'юер Е.М. Бабіч // Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 5.

³ Інтерв'ю з А. С. Шумейко. Інтерв'юер Е. В. Кутя // Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 6.

⁴ Інтерв'ю з Т. Ю. Миргородською від 03.05.2008, Харків. Інтерв'юер О. А. Самойленко... С. 7; Інтерв'ю з О. В. Савченко від 16.10.2017, Харків. Інтерв'юер О.В. Лавриненко // Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 6; Інтерв'ю з С. М. Кісіль від 15.11.2012, Харків. Інтерв'юер В.К. Мхеїдзе // Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Арк. 5.

спідницею вище коліна та пишними рукавами на підплічниках; класичного покрою сукня-футляр¹.

Обираючи фасони брюк і штанів, студентки також в першу чергу орієнтувалися на своїх кумирів. Найпопулярнішими фасонами були: брюки «піраміди» з відворотами; штани «банани» – модель, звужена до низу і з широкими защипами на лінії талії; класичні джинси прямого крою; джинси-варьонки кольору «деннім»; брюки з завищеною талією. Класичні моделі також не втратили своєї популярності. Їх активно використовували у повсякденному житті, доповнюючи образ блузкою яскравого неонового кольору або футболкою з пайетками².

Культ спортивного стилю проявлявся у носінні дівчатами лосинів. На вітчизняних ринках переважали чорні лосини з лайкрою. Але справжні модниці шукали яскраві малинові і бірюзові лосини. До них надягали широкі сорочки з поясом, міні-спідниці або короткі сукні з трикотажу. До образу часто додавали гетри та пов'язки на голову³.

У верхньому одязі 1980-х рр. також відбулися певні зміни. З'явилися короткі та довгі стьобані куртки, які доповнювали шарфами або капорами. З 1970-х рр. перейшло використання пончо. Пальто носили з широкими плечами без поясу але з чітко окресленою талією.⁴

Культовим взуттям 80-х рр. ХХ ст. були туфлі-мільниці з м'якого пластику. Також носили взуття на танкетці і шпильці з відкритим носком. Теплі чоботи були дутими, їх називали «місяцеходи». Особливою

¹ Інтерв'ю з Л. Ю. Посоховою від 18.11.2010, 09.12.2010, Харків. Інтерв'юер О. В. Корнієнко // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 7; Інтерв'ю з О. А. Ручинською від 25.10.2012, 01.11.2012, Харків. Інтерв'юер С. О. Жидков // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 5; Інтерв'ю з Е. В. Максимовою від 27.11.2012, Рогань. Інтерв'юер Е. М. Бабіч // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Арк. 6.

² Інтерв'ю з Т. Г. Ткаченко від 16.11.2013, Кременчук. Інтерв'юер А. С. Герко...С. 8; Інтерв'ю з О. Л. Рябченко від 2009 року. Інтерв'юер М. Пашкова // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 7.

³ Інтерв'ю з В. Г. Тарасовою від 14.05.2012, Харків. Інтерв'юер О. В. Калугін // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 9.

⁴ Інтерв'ю з Т. Ю. Миргородською від 03.05.2008, Харків. Інтерв'юер О. А. Самойленко... Арк. 8.

популярністю користувалася взуття із замші на танкетці. Як і хлопці, дівчата носили кеди та кросівки.

Своєрідною візитівкою характеризованого десятиліття був жіночий макіяж і зачіски. Якщо у 1970-х рр. перевагу надавали натуральному макіяжу, то 1980-х рр. відрізнялися буянням яскравих кольорів. Особливий акцент робився на очі, які фарбували яскравими рожевими, жовтими, синіми, бузковими тінями з підводкою й кольоровою тушшю. Щоки підкреслювали рум'янами, губи обводили олівцем і покривали помадою яскравих кольорів. Хоча декілька років модниці надавали перевагу дуже блідій помаді, але до кінця 80-х рр. ХХ ст. помади яскравих і насичених кольорів знову повернулися в моду¹.

Створений образ доповнювала зачіска, що робилася на основі начісаного або завитого волосся будь-якої довжини. Модною була хімічна завивка й висвітлення волосся до рівня блонд². Завершувався створений стиль аксесуарами – масивними й великими сережками, кліпсами, браслетами, бусами, брошками, сонцезахисними окулярами й об'ємними сумками.

Отже, за згадками опитаних респондентів мода 1970-1980-х рр. була своєрідним способом самовираження і демонстрації власного світосприйняття. Підтримуючи загальносвітові тенденції, хоч і з деяким запізненням, радянська молодь намагалася бути модною й стильною. Не розраховуючи на вітчизняну текстильну промисловість, студенти створювали модні образи власними руками, силами рідних й знайомих, за допомогою державних ательє. Дефіцитні речі шанувальники модних тенденцій отримували у так званих «фарцовщиків». Під час аналізу мемуарів колишніх студентів історичного факультету виявилось, що представники 1970-х рр. значно ширше подають інформацію про формування власного образу, ніж здобувачі вищої освіти 1980-х рр. певним чином ідеалізуючи той період.

¹ Інтерв'ю з Т. А. Кулешовою від 25.11.2012, Лисичанськ. Інтерв'юер А. Ю. Чуваткін... Арк. 7.

² Інтерв'ю з І. І. Ражновою від -? Інтерв'юер - ?// Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 5.

2. 3. Неформальні дозвільні практики студентів

Студентське життя характеризується значною активністю та насиченістю. Окрім навчання студенти мають і різноманітне дозвілля, що сприяє розвитку особистості, задоволення власних потреб у культурному чи фізичному поступі. За визначенням О. П. Бойка, в сучасній науковій літературі, на основі культурних формоутворень у просторі вільного часу виокремлюють такі форми дозвілля:

- активну рекреацію (непрофесійний спорт, прогулянки та інші форми спілкування з природою, спортивні та інтелектуальні ігри тощо);
- товариське спілкування, розваги, свята, відвідування спортивних змагань, ресторанів, танцювальних закладів тощо;
- індивідуальне споживання цінностей культури (читання, прослуховування радіопередач, музикальних записів, перегляд телепередач тощо);
- споживання духовних цінностей публічно-видовищного характеру (кіно, театр, філармонія, естрада, музей, виставка, лекторій, планетарій, зоопарк, ботанічний сад);
- пізнавальний, спортивно-оздоровчий туризм, участь у клубних об'єднаннях, спортивних секціях та інших формах колективного проведення часу;
- любительська творчість (співи, музиціювання, художня самодіяльність, колекціонування, моделювання, конструювання, ремесла тощо)¹.

З перерахованих вище форм, студентам притаманні усі види дозвілля. Про це неодноразово вказували у своїх дослідженнях С. І. Посохов², І. Мельник³, Н. М. Хоменко¹, С. Г. Пішун², Олійник І³. та багато інших.

¹ Бойко, О. П. Культура дозвілля у суспільстві ризику. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. С. 35

² Посохов С. І. Університет та місто в Російській імперії (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.) : монографія. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. 364 с.

³ Мельник І. Повсякденне життя студентства університетів України кінця XIX – початку XX ст. (за мемуарними джерелами) // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6 : Історичні науки. 2014.

Колишні ж студенти історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна найчастіше згадували про туристичні походи, спортивні змагання (особливо гру у футбол та шахи), прогулянки, читання, прослуховування музики, відвідування театрів, кінотеатрів і музеїв, кафе та ресторанів, організацію та проведення усіляких свят.

Студенти дуже часто ходили в туристичні походи, зокрема по Харківській області, Криму, Карпатському регіону. Робили сходження на Говерлу⁴. Під час походів любили сидіти біля вогнища, грати на гітарі, співати різні романси, пісні естрадних виконавців і пити гарячий чай. Для підтримки фізичної форми, студенти-історики часто грали у футбол та волейбол. Такі змагання організовувалися як між одногрупниками, так і між однокурсниками. Багато уваги приділялося біговим навантаженням, особливо на стадіоні, що був побудований за гуртожитком. Полюбляли настільний теніс. У студентів завжди були гарні шведські ракетки, а тенісних столів було дуже багато⁵. Любили студенти і гру у шахи, про що неодноразово згадував О. П. Мартем'янов⁶

Студенти-історики багато уваги приділяли саморозвитку та сумлінно готувалися до іспитів. Багато студентів готувалися до сесії або просто читали книжки в бібліотеці Короленка⁷. В бібліотеці також студенти робили собі шпаргалки, якими користувались, або не користувались під час екзамену. Дуже популярним місцем, серед студентів-істориків була читальна зала ЦНБ № 7. Ця читальна зала була «істфаковською»⁸. Вона була місцем зустрічі істориків. Там, студенти-історики не тільки готувались до сесії, а й до

Вип. 12. С. 244 – 256.

¹ Хоменко Н. М. Повсякденне життя студентської молоді України (1950-1960-ті рр.)... С. 17

² Пішун С. Г. Дозвіллена діяльність молоді: становлення і розвиток (ретроспективний аналіз) // Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2018. Вип. 81(1). С. 100 – 104.

³ Олійник І., Єрусалимець К. Формування культури дозвілля студентської молоді // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2013. № 1. С. 207–212.

⁴ Інтерв'ю з М. Г. Станчевим від 20. 01.2017, Харків. Інтерв'юер К. Чечкіна... Арк. 9.

⁵ Інтерв'ю з І. П. Сергеевим від 30.11.2016, Харків. Інтерв'юер А. Р. Косенко... Арк. 11.

⁶ Мартем'янов О. П. Ветерани римської армії... С. 280.

⁷ Інтерв'ю з Н. А. Поштарем від 22.11.2013, Харків. Інтерв'юер О. В. Кадигроб // Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 8.

⁸ Академическая среда второй половины XX века: харьковский контекст / под общ. ред. Е. В. Астаховой. Харьков : Изд-во НУА, 2018. С. 244.

майбутніх лекцій. Адже не підготовленим до лекції не можна було приходити. Особливо ретельно, студенти готувалися до екзамену професора В. І. Кадеєва¹, якого студенти згадують, як дуже вимогливого. Багато студентів, не складали іспит з першого разу. Професор Кадеєв за іспит ставив лише декілька п'ятірок на курс. Тому, всі дуже ретельно ставилися до екзаменів.

Крім самопідготовки до екзаменів, лекцій та семінарів, студенти приділяли увагу і ознайомленню із новинками художнього слова. Адже, як згадує О. П. Мартем'янов у 1970-ті рр. всі молоді люди повинні були бути не лише спортивними, але й начитаними. Особливою популярністю користувалися журнали «Иностранная литература», «Новый мир», «Всесвіт», «Роман-газета». Також читали класиків вітчизняної та світової літератури².

Клуби читачів книг на крилі Палацу культури чи бібліотеки набули особливої популярності серед студентів у кінці 70-середині 80-х рр. ХХ ст. Не забуваємо, у ті часи було дуже важко отримати доступ до гарних книг, їх часто не продавали, потрібно було здати макулатуру, і навіть тоді всіх не видавали. А про нові видання взагалі не йшлося. Тому на таких зустрічах, у тиші пильних полиць, щасливим томом можна було поділитися з однодумцями. Тут говорили не про нудну класику, а про наукову фантастику. Такі теми не були заборонені, тому молодь дискутувала щодо нової книги Стругацьких чи «Солярісу» Лема³. В часи відсутності віртуальної реальності лише багата уява студентів переносила їх на таємничі планети чи у невідомі світи. Більше того, на таких засіданнях можна було відверто говорити про політику, читати дисидентські твори Солженіцина⁴ та критикувати правлячу партію. Всі думали, що студенти обговорювали «книги», але вони говорили про замучених політичних в'язнів і різні заворушення в країні.

В Радянському Союзі, була велика цензура. Через цензуру, було заборонено багато різної літератури. Від наукової до звичайної, тобто

¹ Інтерв'ю з Л. Ю. Посоховою від 18.11.2010, 09.12.2010, Харків. Інтерв'юер О. В. Корнієнко... Арк. 13.

² Інтерв'ю з О. П. Мартем'яновим від 20.02.2017, Харків. Інтерв'юер К. О. Чечкіна... Арк. 10

³ Інтерв'ю з Л. М. Росіною від 10.11.2013, Харків. Інтерв'юер В.В. Чуйков... Арк. 11.

⁴ Інтерв'ю з Т. М. Лавренковою від 24.04.2010, Балаклія. Інтерв'юер О.В. Колеснік... Арк. 10-11.

художньої. І з цього положення було декілька виходів. Одним з таких був самвидав. Але це був дуже ризиковий спосіб. Адже за створення та розповсюдження такої літератури, передбачалося застосування статті 187 Кримінального кодексу УРСР та кримінальне покарання: позбавлення волі до трьох років, виправні роботи до двох років чи штраф до 300 рублів¹.

Другий спосіб – це привезти книгу з-за кордону. Інакше кажучи, з дружніх країн Радянського Союзу, зокрема Німецької Демократичної республіки. Звідти привозили різну заборонену літературу².

Цікавим варіантом студентського дозвілля першої половини 1970-х рр., про який згадує Ю. В. Буйнов були «п'ятниці»³. П'ятниці – це коли студенти старших та молодших курсів збиралися в одній із кімнат гуртожитку і робили доповіді, після чого організовувався відпочинок для тіла – танці, прослуховування музики, співання пісень. Це було товариство істинних «Слов'ян». Все було дуже інтелігентно. «П'ятниці», відбувалися на курсі кандидата історичних наук Юрія Володимировича Буйнова, який навчався на історичному факультеті з 1970 по 1975 роки.

За спогадами О. П. Мартем'янова, який у роки свого студентства, дуже часто відвідував одногрупників у гуртожитку найпопулярнішою формою неформального дозвілля було прослуховування музики. Особливо шанували Pink Floyd, Deep Purple, Scorpions, Led Zeppelin, Rolling Stones, ABBA, Bee Gees, Джо Дассена, Шарля Азнавура, Мірей Матьє, Тото Кутуньйо, Деміса Руссо, Сьюзі Кватро. Серед авторської пісні студенти-історики полюбили Юрія Кукіна, Євгена Клячкіна, Олександра Городницького, Володимира Висоцького та Юрія Візбора, Олену Камбурову, Віроніку Доліну, Новеллу Матвееву. Поодинокі студенти слухали Йосипа Кобзона та вважали його основним представником радянської естради⁴.

¹ Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956-1987) / Харківська правозахисна група. Харків: Фоліо, 2003. С. 22.

² Інтерв'ю з В. К. Саморуковим від 18.11.2018, Куп'янськ. Інтерв'юер А.М. Шаповалова // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. Арк. 9.

³ Інтерв'ю з Ю. В. Буйновим від 22. 05.2008, Харків. Інтерв'юер А. Подопрігора. Арк. 10

⁴ Інтерв'ю з О. П. Мартем'яновим від 20.02.2017, Харків. Інтерв'юер К. О. Чечкіна... Арк. 13 – 14.

Студенти дуже полюбляли парк Шевченка, який знаходиться за університетом¹. Там історики гуляли між парами та в період сесії. Прогулянки-релаксації відбувалися на вул. Клочківську та вул. Сумську. Ходили і до стадіону «Динамо» на вул. Динамівській. Вечорами, ті хто мешкав у гуртожитку на пров. Отакара Яроша 13 відвідували Саржин Яр².

Обов'язковим для візиту вважалось кіно або театр. Історики любили театри, яких у Харкові багато: відвідували театр Шевченка, ХАТОБ³. Улюбленою виставою у студентів було «Лебедине озеро», яке вони передивлялися багато разів⁴.

Важливу роль у житті істориків відігравало кіно. До кінотеатрів вони могли ходити майже кожен день. Ходили по одному, парами, невеликими групами, великими групами. Любили прийти в будь-який момент, навіть у години навчання. І. П. Сергєєв відзначає, що найчастіше студенти-історики відвідували кінотеатри «Піонер», «Парк», «Харків», «1-й комсомольський» та «Зірка»⁵. Така популярність кінотеатрів була спричинена відсутністю широкого доступу до телебачення, адже, як уже зазначалося вище, лише поодинокі студенти мали у гуртожитку телевізори.

Тому основним джерелом інформації для бідного студента було радіо. Саме воно інформувало про політику і спорт, культурне і музичне життя країни. Як правило, в кімнаті гуртожитку був хоча б один радіоприймач, а в гуртожитку в цілому – гучномовець⁶. Студенти могли легко заробити грошей грошей на радіоприймачвиробництва країн Балтії, а не просити гроші на нього у своїх родичів. Загалом студенти надавали перевагу офіційним радіостанціям, а легку музику та найкращі радіо-вистави з корифеями сцени радянського театру слухали на станціях «Юність» чи «Маяк». Слухали

¹ Інтерв'ю з Т. Ю. Миргородською від 03.05.2008, Харків. Інтерв'юер О. А. Самойленко... Арк. 10.

² Сергєєв І. П. Ненаучное наследие... С. 55, 65, 83.

³ Інтерв'ю з О. Г. Павловою від 06.10.2010, Харків... С. 9.

⁴ Інтерв'ю з Л. М. Росіною від 10.11.2013, Харків. Інтерв'юер В.В. Чуйков. Арк. 12.

⁵ Інтерв'ю з І. П. Сергєєвим від 30.11.2016, Харків. Інтерв'юер А. Р. Косенко... Арк. 10.

⁶ Інтерв'ю з В. В. Калініченком від 16.09.2010, Харків. Інтерв'юер К. А. Каштанов... Арк. 11.

багато різної музики таких як гурт «Песняры»¹, Аллу Пугачову, гурт «Самоцветы», гурт «Бітлз»² та багато інших музикантів.

Однією з улюблених форм неформального дозвілля студентів були святкові застілля в гуртожитку чи в різних закладах харчування. Студенти дуже любили всілякі приводи для святкування: отримання стипендії, гонорар за трудову діяльність, призові за перемогу у науковому конкурсі, і, звичайно, всілякі особисті чи державні свята. Студентський святковий стіл виглядав так: смажена картопля, ковбаса «Докторська», пляшка вина «Біле міцне», або якесь шампанське³. Або, за спогадами І. П. Сергєєва, студенти святкували із сосисками, салом у банках, хлібом, вином «Варна» та «Гирново». Полюбляли історики й кафе «Пулемёт». Воно знаходилось на вулиці Сумській поблизу університету. Любили пельменну, напроти якої був колоритний білоруський осередок харчування⁴. Ще одним улюбленим місцем було кафе «Кристал», в якому подавали дуже смачне морозиво «Каштан»⁵. Полюбляли студенти і шашличну біля іподрому, і шашличну «Арарат» – туди ходили на м'ясні страви. Поціновувачі морепродуктів їздили на Салтівку в магазин «Океан». Любителі пивних напоїв були постійними клієнтами першого пивного ресторану «Янтарний»⁶. Також були місця, які відвідували нечасто, в основному на великі особисті свята та Новий рік. Це – театралізований ресторан у готелі «Харків», ресторани у готелях «Мир», «Національ», «Інтурист». Столик у таких закладах коштував не дешево – 20 рублів з людини.

До розряду студентських свят, відносилось також весілля. Весілля було однією з частин особистого життя людей до яких відносилися студенти. Шлюб між однокурсниками – це дуже розповсюджена практика у студентів. Святкування створення нової сім'ї відбувалося у два способи. У першому випадку, торжество відбувалося на батьківщині новоспеченого чоловіка. До

¹ Інтерв'ю з Т. М. Лавренкою від 24.04.2010, Балаклія. Інтерв'юер О.В. Колеснік... Арк. 12.

² Інтерв'ю з Л. М. Росіною від 10.11.2013, Харків. Інтерв'юер В.В. Чуйков... Арк. 11.

³ Інтерв'ю з М. Г. Станчевим від 20. 01.2017, Харків. Інтерв'юер К. Чечкіна... Арк. 9 – 10.

⁴ Інтерв'ю з І. П. Сергєєвим від 30.11.2016, Харків. Інтерв'юер А. Р. Косенко... Арк. 10.

⁵ Інтерв'ю з Г. А. Балавою від 24.11.2011, Харків. Інтерв'юер Е. Л. Крамар... Арк. 11.

⁶ Інтерв'ю з О. П. Мартем'яновим від 20.02.2007. Інтерв'юер К.О. Чечкіна... Арк. 14.

батьківської хати запрошувалися найкращі друзі та одногрупники¹. Другий спосіб передбачав святкування весілля у Харкові. До цієї події готувався увесь гуртожиток – малювали плакати, писали лозунги і настанову, надували кульки, якими потім прикрашали коридор гуртожитку, сходи і місце святкування. Таким місцем зазвичай була міська столова. Після дводенного гуляння у столових, свято ще тиждень продовжувалося у гуртожитку. У поодиноких випадках весілля вдавалося святкувати і в їдальні гуртожитку, хоча за адміністративними правилами це було заборонено².

Отже, за спогадами респондентів, дозвілля студентів історичного факультету 1970-80-х рр. було досить різноманітним і відповідало тим формам, які виділяє офіційне дозвіллезнавство. Найпоширенішими формами неформального дозвілля студентів були активна рекреація (піші прогулянки містом, ігри у футбол, волейбол та шахи), пізнавальний та спортивно-оздоровчий туризм (туристичні походи по області та країні), індивідуальне споживання культурних цінностей (читання книг у бібліотеках та вдома, прослуховування радіопередач та грамплатівок популярних виконавців), використання духовних цінностей публічно-видовищного характеру (відвідування театрів і кінотеатрів), товариське спілкування, розваги, свята та відвідування ресторанів.

На основі опрацьованих матеріалів проведена реконструкція повсякденного життя студентів-істориків, що відбувалося поза навчальним процесом, реконструйовано їх уподобання та найдоступніші форми дозвілля. Виявлено, що респонденти майже не згадують про відвідування таких культурних закладів Харкова як музеї, філармонія, планетарій, зоопарк, спортивні змагання. Оминають своєю увагою і таку форму дозвілля, як любительська творчість, що у свою чергу не сприяє повному відтворенню студентського неформального дозвілля 70-80-х рр. ХХ ст.

¹ Сергеев И. П. Ненаучное наследие... С. 39, 56.

² Інтерв'ю з В. К. Саморуковим від 18.11.2018, Куп'янськ. Інтерв'юер А.М. Шаповалова... Арк. 12.

ВИСНОВКИ

Повсякденне життя студентів історичного факультету Харківського університету 1970-1980-х рр. ще не знайшов комплексного наукового аналізу та вивчення. Проте цю прогалину дає можливість заповнити дослідження наявних усних джерел – інтерв'ю колишніх здобувачів вищої освіти зазначеного періоду, що зберігаються у фондах Музею історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Опрацювання усних джерел дало можливість зробити наступні висновки, що відповідають завданням, поставленим у вступі даної кваліфікаційної роботи.

Формування майбутніх фахівців – істориків відбувалося в процесі академічного навчання у стінах університету. У своїх спогадах респонденти доволі детально згадують викладачів факультету, сам навчальний процес, підготовку до лекційних, семінарських і практичних занять. Зазначається, що одним із найсуворіших викладачів, до відвідування занять якого студенти завжди намагалися підготуватися був проф. Кадеєв В. І. Проте ті здобувачі, які писали з науковцем курсові й дипломні роботи, згадують його з великою теплотою та вдячністю. Загалом же, спомини про навчальний процес носять досить емоційне забарвлення, але без негативних ноток. Всі респонденти відмічають, що саме підтримка і допомога керівного складу факультету 1970-1980-х рр., викладачів й технічного персоналу кафедр сприяв і науково-дослідній роботі кожної окремо взятої особи. Адже багато з них, вступивши на факультет, мали лише загальне уявлення про той чи інший історичний період. І саме допомога старших колег, сприяла науковому пошуку себе, участі у Студентському науковому товаристві, конференціях, конкурсах та інших наукових заходах.

Паралельно з навчальним процесом, інтерв'юєри детально відображають і форми дозвілля, яке існувало на базі закладу вищої освіти. В першу чергу, згадуються різнопрофільні гуртки, клуби за інтересами, спортивні секції та самодіяльна творчість. В кінці 80-х рр. ХХ ст. великою популярністю серед студентів користувався політичний клуб «Резонанс», що діяв на базі

факультету. Таким чином, формування корпоративної приналежності до університетської культури відбувався різнопланово і цікаво.

Ще одним сюжетом, який зустрічається в усіх наявних інтерв'ю студентів Харківського університету 1970-1980-х рр. є питання матеріального забезпечення та якості життя. І якщо студенти 1970-х рр. дещо ідеалізують зазначену епоху, відмічаючи що на задоволення мінімальних потреб стипендії вистачало, то представники студентства 1980-х рр. згадують своє скрутне матеріальне становище і постійні пошуку якихось підробітків як за профілем своєї спеціальності, так і ні. В основному покращити своє матеріальне становище намагалися за допомогою підпрацьовування у школах, дитячих гуртках, громадських закладах культури чи мистецтва. Ще одним дієвим варіантом поповнення власного бюджету було продавання дефіцитних товарів – джинсів чи вінілових платівок. Такі студенти, досить часто мали громове забезпечення більше ніж середньостатистична місячна заробітна плата в Радянському Союзі. Ще одним дієвим способом поповнення власного бюджету протягом 70-80-х рр. ХХ ст. була участь у студентських будівельних загонах не лише на території СРСР, але й за кордоном.

Від матеріального забезпечення безпосередньо залежала і якість життя студентів. Студенти 1970-х рр. не згадують про наявність особливого дефіциту на прилавках магазинів, крім передсвяткового ажіотажу на окремі види продуктів. Молодь же 1980-х рр. постійно пригадує нестачу, в тому числі й самих необхідних, предметів і карткову систему забезпечення. В інтерв'ю студентів неодноразово згадується, що студенти з гарним майновим станом забезпечували собі й комфортне життя у гуртожитках: брали в оренду холодильники, телевізори, магнітофони та інші популярні серед молоді предмети. Студенти ж, які жили лише на стипендію та допомогу від батьків, задовольнялися мінімумом предметів необхідних на життя у гуртожитку.

Аналізуючи наявні інтерв'ю вдалося і встановити основні форми дозвілля студентів історичного факультету Харківського університету та основні тенденції моди в 1970-1980-х рр. Так, основними формами дозвілля були

активна рекреація (ігри у футбол, волейбол, теніс, плавання у спорткомплексі університету, прогулянки у парку Шевченка, вулицями Сумською та Клочківською, ігри у шахи, шашки та інші інтелектуальні ігри); творче спілкування в гуртожитку, спільне святкування різних подій, відвідування ресторанів, шашличних, пивних й інших закладів громадського харчування; індивідуальне споживання цінностей культури (читання світової та вітчизняної класики як на сторінках літературних журналів «Иностранная литература», «Новый мир», «Всесвіт», «Роман-газета», так і на базі клубу читачів Палацу культури, прослуховування радіопередач та радіо театрів, музикальних записів на грамплатівках та касетах, перегляд телепередач); споживання духовних цінностей публічно-видовищного характеру (відвідування кінотеатрів «Піонер», «Парк», «Харків», «1-й комсомольський» та «Зірка», театрів ХАТОБ, театрів імені Т. Шевченка чи О. Пушкіна, зоопарку та ботанічного саду); пізнавальний, спортивно-оздоровчий туризм до Криму та Кавказу; любительська творчість (співи під гітару, танці у кімнатах чи на дискотеках і творчих вечорах).

Модні тенденції студентів історичного факультету Харківського університету також досить детально відображені в усних джерелах. Мода 1970-х рр. відображала вплив стилю гіппі, глем-року, диско. Філософія стилю гіппі призвела до стирання меж між поняття суто «чоловіча» та «жіноча» мода. Тобто в відбувалася фемінізація чоловічого та маскулінізація жіночого гардеробу. Найбільшим хітом моди 70-х рр. ХХ ст. були брюки-кльош, джинси, приталений одяг і взяття на підборах або платформі. В 1980-х рр. модні тенденції формувалися під впливом поп-культури та спорту. Саме проведення Олімпійських ігор 1980 р. призвело до буму спортивного одягу в повсякденному житті студентства. Орієнтація на зірок естради, театру та кіно призвела до стирання чітких меж між стилями і повної еkleктики в модному гардеробі.

Студентська мода була візуальним проявом змін, які відбувалися у радянському суспільстві 1970-1980-х рр. Модні тенденції 70-х рр. ХХ ст. були

способом самовираженням субкультури студентів та її гуманістичних (пацифістські) настроїв, принципів свободи та рівності, радості від життя «тут і зараз», інтелектуального зростання та пошуку-себе у соціумі. Мода 80-х рр. ХХ ст. була виразником панування культу здорового способу життя та демократичних змін у соціумі. Адже саме через демонстративну та протестну поведінку і відповідний стиль гардеробу молодь виражала своє ставлення до змін, що відбувалися не лише у суспільстві, але й у закладі вищої освіти.

ДОДАТКИ

Додаток А. Ілюстрації

Додаток А. 1

**Сидельніков Степан Іванович – декан історичного факультету
з 1963 по 1977 р.**

Джерело: [108]

Кадєєв Володимир Іванович – доктор історичних наук, професор

Джерело: [4]

Навчальний процес в аудиторії історичного факультету Харківського університету 1970-х рр.

Джерело: [51]

**Археологічна експедиція студентів і викладачів історичного факультету
Харківського університету в 1980-х рр.**

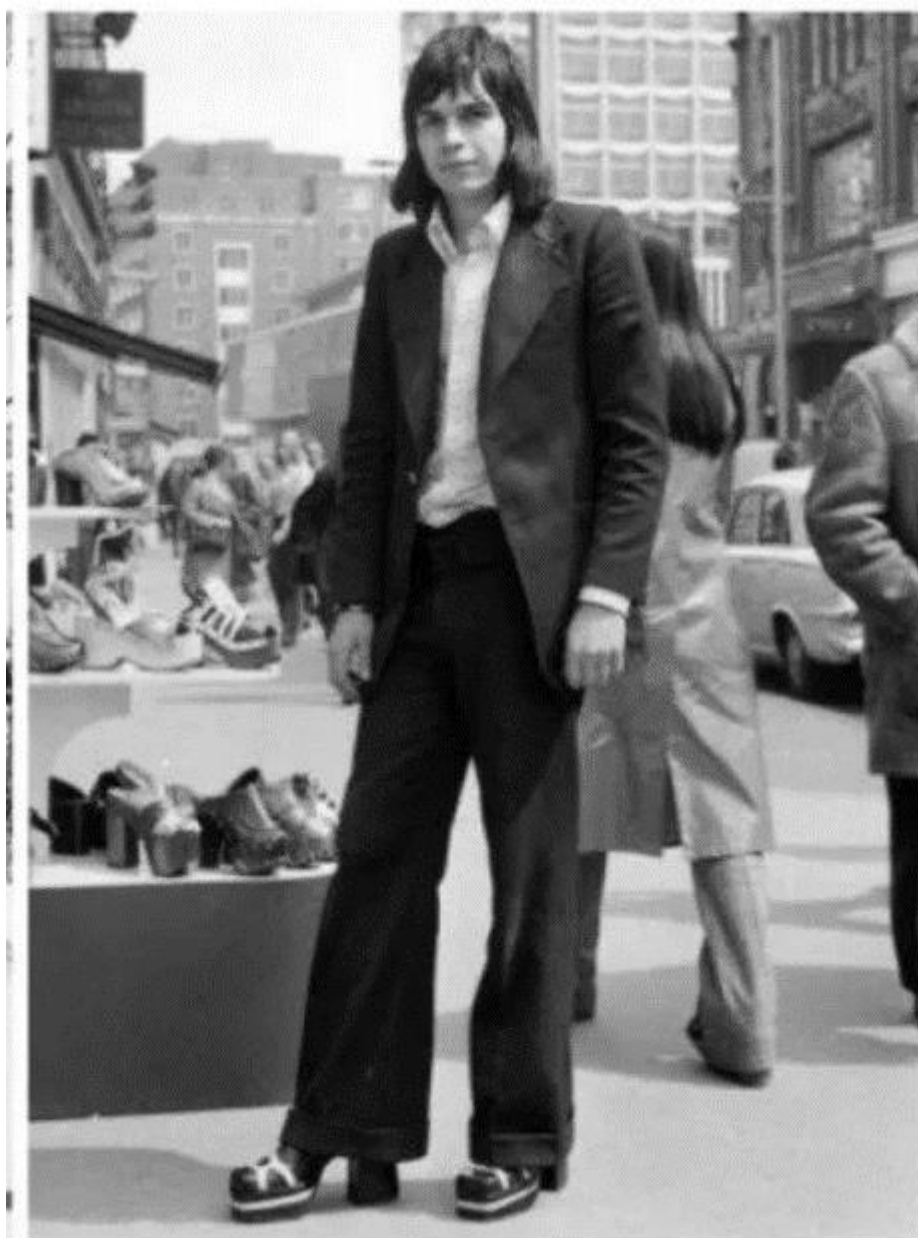

Джерело: [4]

**Студентський будівельний загін Харківського державного університету
1970-х рр.**

Джерело: [115]

Модний гардероб 1970-х рр.

Джерело: [112]

Модники 1980-х рр.

Джерело [107]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бюлетень Народного Комісаріату освіти (НКО) УРСР. 1933. №30-31. С. 1.
2. Валерий Федорович Мещеряков: человек, ученый, гражданин. Харьков: Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2007. 192 с.
3. Валерия Александровна Латышева. Маслины – античное поселение в Северо-Западном Крыму: Статьи и воспоминания / Сост. А. П. Мартемьянов, А. Н. Токарев; отв. ред. А. П. Мартемьянов. Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2010. 176 с.
4. Владимир Иванович Кадеев. Воспоминания / В. И. Кадеев. Харьков: ООО «НТМТ», 2013. 144 с.
5. Інтерв'ю з А. А. Голуб від 26.11.2010, Лозова. Інтерв'юер О. В. Корнієнко // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 10 арк.
6. Інтерв'ю з А. В. Кириченко від 3.11.2012, Шостка. Інтерв'юер Т. Н. Коновалова // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 13 арк.
7. Інтерв'ю з А. Г. Грянком від 04.12.2013, Харків. Інтерв'юер Н. Ф. Аулова // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 11 арк.
8. Інтерв'ю з А. М. Хорошеєвим від 4.10.2011, Харків. Інтерв'юер Е. М. Бабіч // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 11 арк.
9. Інтерв'ю з А. С. Шумейко. Інтерв'юер Е. В. Куття // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 11 арк.
10. Інтерв'ю з В. А. Оглобліним від 09. 11. 2011, м. Харків. Інтерв'юер: Д. С. Коваленко // Музей історії ХНУ імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 9 арк.
11. Інтерв'ю з В. В. Калініченко від 16.09.2010, Харків. Інтерв'юер К. А. Каштанов // Музей історії Хаківського національного університету

- імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 12 арк.
- 12.Інтерв'ю з В. В. Скирдою від 22.12.2011, Харків. Інтерв'юер В. Протас // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 15 арк.
- 13.Інтерв'ю з В. Г. Тарасовою від 14.05.2012, Харків. Інтерв'юер О. В. Калугін // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 11 арк.
- 14.Інтерв'ю з В. К. Саморуковим від 18.11.2018, Куп'янськ. Інтерв'юер А. М. Шаповалова // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 12 арк.
- 15.Інтерв'ю з Г. А. Балавою від 24.11.2011, Харків. Інтерв'юер Е. Л. Крамар // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 11 арк.
- 16.Інтерв'ю з Е. В. Максимовою від 27.11.2012, Рогань. Інтерв'юер // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 12 арк.
- 17.Інтерв'ю з І. В. Калініченко від 26.04.2012, Харків. Інтерв'юер А. А. Лубенська // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 15 арк.
- 18.Інтерв'ю з І. І. Ражновою від -? Інтерв'юер - ? // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 11 арк.
- 19.Інтерв'ю з І. П. Сергєєвим від 30.11.2016, Харків. Інтерв'юер А. Р. Косенко // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 16 арк.
- 20.Інтерв'ю з Л. Г. Сокол від 1.04.2010, Ізюм. Інтерв'юер И. В. Єремєєва // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 11 арк.
- 21.Інтерв'ю з Л. М. Росіною від 10.11.2013, Харків. Інтерв'юер В. В. Чуйков // Музей історії Хаківського національного університету

- імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 11 арк.
- 22.Інтерв'ю з Л. Ю. Посоховою від 18.11.2010, 09.12.2010, Харків. Інтерв'юер О. В. Корнієнко // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 15 арк.
- 23.Інтерв'ю з М. Г. Станчевим від 20. 01.2017, Харків. Інтерв'юер К. Чечкіна // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 16 арк.
- 24.Інтерв'ю з М. М. Кучеренко від 13.05.2012, Харків. Інтерв'юер Я. Є. Чернікова // Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 11 арк.
- 25.Інтерв'ю з Н. А. Поштарем від 22.11.2013, Харків. Інтерв'юер О. В. Кадигроб // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 11 арк.
- 26.Інтерв'ю з Н. В. Зоркіною від 27.11.2012, Чугуєв Інтерв'юер Д. І. Дадиван // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 12 арк.
- 27.Інтерв'ю з Н. Л. Міщенко. Інтерв'юер В. В. Бардадим // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 11 арк.
- 28.Інтерв'ю з Н. Ф. Доценко від 3.11.2012, Лиман. Інтерв'юер Ю. А. Стадник// Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 10 арк.
- 29.Інтерв'ю з О. А. Ручинською від 25.10.2012, 01.11.2012, Харків. Інтерв'юер С. О. Жидков // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 16 арк.
- 30.Інтерв'ю з О. В. Воронянським від 22.11.2018 Харків. Інтерв'юер К. Ю. Серікова // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 13 арк.
- 31.Інтерв'ю з О. В. Савченко від 24. 11. 2012, м. Харків. Інтерв'юер: О. М. Гела // Музей історії ХНУ імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2.

- 10 арк.
- 32.Інтерв'ю з О. Г. Павловою від 06.10.2010, Харків. Інтерв'юер - ? // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 14 арк.
- 33.Інтерв'ю з О. Л. Рябченко від 2009 року. Інтерв'юер М. Пашкова // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 14 арк.
- 34.Інтерв'ю з О. П. Мартем'яновим від 20. 01.2017, Харків. Інтерв'юер К. Чечкіна // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 16 арк.
- 35.Інтерв'ю з С. В. Гулевським від 05.11.2012, Харків. Інтерв'юер М. С. Шаманов // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 12 арк.
- 36.Інтерв'ю з С. В. Д'ячковим від 17.11.2018, Харків. Інтерв'юер А. В. Беседіна // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 14 арк.
- 37.Інтерв'ю з С. Г. Перцовим від 26-27.11.2012, Харків. Інтерв'юер Ю. В. Білас // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 11 арк.
- 38.Інтерв'ю з С. М. Кісіль від 15.11.2012, Харків. Інтерв'юер В.К. Мхеїдзе // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 10 арк.
- 39.Інтерв'ю з Т. А. Кулешовою від 25.11.2012, Лисичанськ. Інтерв'юер А. Ю. Чуваткін // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 12 арк.
- 40.Інтерв'ю з Т. Г. Ткаченко від 16.11.2013, Кременчук. Інтерв'юер А. С. Герко // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 10 арк.
- 41.Інтерв'ю з Т. М. Лавренковою від 24.04.2010, Балаклія. Інтерв'юер О. В. Колеснік // Музей історії Хаківського національного університету

- імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 11 арк.
- 42.Інтерв'ю з Т. Ю. Миргородською від 03.05.2008, Харків. Інтерв'юер О. А. Самойленко // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 12 арк.
- 43.Інтерв'ю з Ш. Бірман від 09.11.2009, програма Skure. Інтерв'юер М. Буйдін // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 16 арк.
- 44.Інтерв'ю з Ю. В. Буйновим від 22. 05.2008, Харків. Інтерв'юер А. Подопрігора // Музей історії Хаківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ф. 7. Оп. 21. П. 2. 15 арк.
- 45.Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик : Принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 года. Москва: Политиздат, 1977. 63 с.
- 46.Мартемьянов А. П. Ветераны римской армии — магистраты и жрецы в Нижней Мезии: монография; Алексей Павлович Мартемьянов: биобиблиография, интервью, воспоминания / ред. С. Д. Литовченко. Харьков: «Контраст», 2021. 296 с.
- 47.Положение Министра высшего и среднего специального образования СССР от 18 июля 1974 г. № 600 «О производственной практике студентов высших учебных заведений». URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data03/tex14495.htm>.
- 48.Постановление Совета Министров СССР «О мерах по дальнейшему улучшению организации летних работ студенческих отрядов» №386 от 26.05.1976 год. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data03/tex14301.htm>.
- 49.Постановление ЦИК СССР № 11, СНК СССР № 504 от 13 июля 1931 года «О порядке обеспечения стипендиями учащихся рабочих факультетов». URL: <https://istmat.org/node/50332>.
- 50.Приказ Минвуза СССР от 11.06.1973. № 513 «Об утверждении положения

- о курсовых экзаменах и зачетах в высших учебных заведениях СССР. от 11 июня 1973 г. № 513». URL: http://intellect-invest.org.ua/content/userfiles/files/social_history_pedagogic/official_documents/Prikaz_MinVUZ_Ob_ekzam_i_zachetah_1973.pdf.
- 51.Сергее И. С. Ненаучное наследие. Харьков: Майдан, 2020. 166 с.
- 52.Юрій Йосипович Журавський. Спогади, документи, матеріали / Уклад. Б. П. Зайцев, С. М. Куделко, С. І. Посохов, В. Д. Прокопова. Харків: Тимченко, 2008. 160 с.
- 53.Абалкин Л. И. На перепутье. Москва: Институт экономики РАН, 1993. 247 с.
- 54.Академическая среда второй половины XX века: харьковский контекст / под общ. ред. Е. В. Астаховой. Харьков : Изд-во НУА, 2018. 303 с.
- 55.Астахова В. І. Громадсько-політична практика як засіб формування комуністичного світогляду студентів // Проблеми вищої школи. 1974. Вип. 16. С. 13 – 15.
- 56.Астахова В. І. Ідейно-виховна робота – важливий фактор впливу на формування особи майбутнього фахівця: [Дослідження у Харк. Ун-ті] // Вісник Харківського університету. 1971. № 47. Сер. Наук. комунізму. Вип. 6. С. 48 – 54.
- 57.Бадер А. В. Громадсько-політична діяльність як елемент повсякденного життя студентської молоді УРСР у середині 1950-х – середині 1980-х рр. (на матеріалах Донбасу) // Вісник Луганського Національного університет імені Тараса Шевченка. 2012. № 18. С. 164 – 171.
- 58.Бадер А. В. Спорт у житті студентської молоді УРСР у середині 1950 – середині 1980-х рр. // Спортивний вісник Придніпров'я. 2012. №. 1. С. 183 – 185.
- 59.Близнюк Т. Без «фальшивих нот»: [Унів. політклуб «Резонанс»] // Ленінська зміна. 1987. 28 березня. С. 3.
- 60.Бовкун В. В. Образ жизни советской молодежи: тенденции, проблемы,

- перспективы. Москва: Высшая школа, 1988. 144 с.
- 61.Бойко, О. П. Культура дозвілля у суспільстві ризику. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 285 с.
- 62.Гіптерс З. В. Художня творча діяльність студентів вищих закладів освіти України (1960-1995 рр.) : автореф. дис... канд. пед. наук. Київ, 1998. 18 с.
- 63.Гордеев Б. В. Идеино-политическое воспитание студентов. Киев: Вища школа, 1984. 150 с.
- 64.День наукової творчості [студентського наукового товариства історичного факультету] // Вечірній Харків. 1986. 21 листопада. С. 3.
- 65.Дорофей В. Т. Роль громадських організацій у комуністичному вихованні молоді. Київ: Знання, 1983. 256 с.
- 66.Ебель А., Панчук А. Побут та дозвілля студентів Київського університету 1960-середини 1970-х років // Етнічна історія народів Європи. 2013. Вип. 39. С. 124 – 128.
- 67.Елизаров, А. А. Эволюция классического мужского костюма в XX – начале XXI в. Санкт-Петербург: ФГБОУВО «СПбГУПТД», 2015. 224 с.
- 68.Журавский Ю. И. Исторический факультет Харьковского университета: очерк истории // Вестник Харьковского университета. 1987. № 302. С. 3 – 24.
- 69.Журавский Ю. И., Б. П. Зайцев, Б. К. Мигаль. Исторический факультет Харьковского университета: Очерки истории // Вестник Харьковского университета. № 357. Вып. 24. С. 3 – 24.
- 70.Журавський Ю. Й. Розвиток наукових досліджень на історичному факультеті Харківського університету за роки Радянської влади // Вісник Харківського університету. 1977. № 150. С. 89 – 103.
- 71.Зайцев Б. П., Посохов С. И. Из истории студенческой науки в Харьковском университете: (К 95-летию студ. Науч. Кружка на историческом ф-те) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: матеріали 49-ї студ. наук. конф. Харків, 1997. С. 4 – 8.
- 72.Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956-1987).

- Харків: Фоліо, 2003. 157 с.
73. Историческая наука в Харьковском университете (к 185-летию ХГУ) // Вестник Харьковского университета. 1991. № 367. С. 69 – 83.
74. Іващенко В. Ю., Калініченко І. В., Марченко О. С. Музей історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна історія, сьогодення, перспективи (до 40-річчя з дня заснування) // «Луньовські читання». Матеріали науково-практичних семінарів (2010 – 2014 рр.). Харків, 2014. С. 106 – 114.
75. Кадеєв В. И. Изучение древней истории в ХДУ за годы Советской власти // Вестник Харьковского университета. 1987. № 302. С. 108 – 112.
76. Кадеєв В. И. Историческая наука в Харьковском университете (1933-1983) // Вестник Харьковского университета. 1984. № 266. С. 110 – 119.
77. Калакура Я. С. Трудовое воспитание студентов. Киев: Вища школа, 1984. 59 с.
78. Клепиков А. Педагогические проблемы профессионального становления будущих специалистов в студенческих строительных отрядах // Проблемы высшей школы. 1976. Вып. 25. С. 87 – 91.
79. Клепиков О. Школа студентського гарту. Київ: Знання, 1974. 32 с.
80. Коляда І., Ралко Р. Студентські будівельні загони: до історії патріотичного руху студентської молоді в УРСР (1962 – 1989) // Краєзнавство. 2012. № 2. С. 141 – 145.
81. Корнієнко В. Студент – не дитина: [Студентське самоврядування] // Вечірній Харків. 1988. 12 квітня. С. 1.
82. Корнілова В. Формуючи комуністичний світогляд: [Викладання історії КПРС] // Вечірній Харків. 1974. 9 грудня. С. 6.
83. Красько О. І. Джерела мемуарного характеру другої половини ХХ – початку ХХІ ст. з історії Харківського університету: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Харків, 2017. 18 с.
84. Красько О. І. In memora: стилістика та емотивність меморіальних спогадів про істориків Харківського університету другої половини

- XX ст. // Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 111. С. 82 – 85.
85. Кропивко О. М. Київські вузи в 1960-1970-х рр. // Молодий вчений. 2015. № 12. Ч. 3. С. 12 – 15.
86. Кропивко О. М. Повсякденне життя київського студентства у 1960-1970-х рр.: соціально-побутові аспекти // Київські історичні студії. 2016. № 1. С. 141 – 145.
87. Кузьменко Ю. В. Повсякденне життя студентів УРСР у роки перебудови // Література та культура Полісся. Сер.: історичні науки. 2014. Вип. 76. С. 398 – 409.
88. Кулешова С. Г. Маскулінізація як феномен моди // Новітні технології, матеріали та дизайн в легкій промисловості: Зб. наук. пр. викладачів інституту технологій, дизайну та сервісу за результатами науково-дослідної роботи за 2004-2005 рр. Хмельницький: ХНУ, 2005. С. 51 – 54.
89. Лукашук І. В. Еволюція спортивного одягу: соціологічний аналіз // Український соціум. 2010. № 1 (32). С. 39 – 50.
90. Мельник І. Повсякденне життя студентства університетів України кінця XIX – початку XX ст. (за мемуарними джерелами) // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6 : Історичні науки. 2014. Вип. 12. С. 244 – 256.
91. Митряев А. И. Медиевистика в Харьковском университете за годы Советской власти // Вестник Харьковского университета. 1987. № 302. С. 117 – 124.
92. Мода. Київські будинки моделей пропонують. Київ: Реклама. 1970. 20 с.
93. Нелегкий шлях до самостійності: Дві точки зору на проблеми розвитку демократії, гласності, студентського самоврядування у вузі // Вечірній Харків. 1988. 21 березня. С. 4.
94. Олійник І., Єрусалимець К. Формування культури дозвілля студентської молоді // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2013. № 1. С. 207–212.
95. Парфиненко А. Ю., Посохов С. И. Страницы истории студенческой науки

- в Харківському університеті. Харків: НМЦ «МД», 2002. 116 с.
96. Парфіненко А. Ю. Внесок студентів Харківського університету до вивчення історії Слобідського краю // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Зб. наук. праць. Харків, 2003. С. 190 – 195.
97. Парфіненко А. Ю. Студентська наука у Харківському університеті: історія, проблеми, перспективи // Зб. VIII міжнар. студ. наук. конф. «Як нам упорядкувати нашу вищу школу», Харків, 2001. С. 26 – 27.
98. Пиріг Р. Виховання громадянськості: з досвіду роботи Харк. Держ. Ун-ту по впровадженню громад.-політ. практики студентів // Ленінська зміна. 1972. 11 липня. С. 4.
99. Пішун С. Г. Дозвіллена діяльність молоді: становлення і розвиток (ретроспективний аналіз) // Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2018. Вип. 81(1). С. 100 – 104.
100. Подлесний М. П. Інформація про наукову роботу кафедри нової та новітньої історії Харківського університету (1966-1970 рр.) // Питання нової та новітньої історії. Київ, 1972. Вип. 14. С. 156 – 158.
101. Посохов І. С. Студентська субкультура: становлення та еволюція (на матеріалах російських університетів ХІХ - поч. ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Харків, 2010. 20 с.
102. Посохов С. І. Університет та місто в Російській імперії (друга половина ХVІІІ – перша половина ХІХ ст.) : монографія. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. 364 с.
103. Пугач Е. П. Професор С. І. Сидельников – видаючийся педагог и організатор науки // Дриновський збірник. Харків ; Софія, 2008. Т. 2. С. 279–283
104. Ралко Р. С. Студентські будівельні загони в УРСР: до проблеми соціалізації радянської молоді (60-80-ті рр. ХХ ст.) // Вісник Черкаського університету. 2013. № 9. С. 94 – 98.
105. Рябченко О. Л. Повсякденне життя студентів радянської України

- (1921-1936 pp.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук. Харків, 2012. 39 с.
106. Рябченко О., Малиніна Т. Студентські будівельні загони і (де)конструкція «радянського» // Українське суспільство в 1960–1980-х рр. Історичні нариси / Відп. ред. Віктор Даниленко. Київ: Інститут історії України НАН України, 2022. С. 282 – 316.
107. Савицька І. С. Добробут українських громадян в 1964 – 1985 рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. Вип. XXXVIII. С. 242 – 246.
108. Сайпанова А. А. Историк-болгарист С. И. Сидельников: научная и педагогическая деятельность. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2016. 232 с.
109. Сайпанова А. А. Педагогическая деятельность С. И. Сидельникова в Харьковском университете // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. пр. Харків, 2009. Вип. 12. С. 266 – 274.
110. Сайпанова А. А. С. И. Сидельников – декан исторического факультета Харьковского университета // Харківський історіографічний збірник. Харків, 2010. Вип. 10. С. 275 – 284.
111. Сечка С. Клуби за інтересами як форма соціалізації студентів ВНЗ України (60-80-х рр. XX ст.) // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2012. Вип. 43. С. 247 – 254.
112. Система моди XX – початку XXI століття: проектні практики та чинники функціонування (європейський та український контексти) / Н. В. Чупріна. Київ : КНУТД, 2019. 475 с.
113. ССО: стройка, студенты, отряд. Сборник руководящих документов по деятельности студенческих строительных отрядов. М.: Молодая гвардия, 1977. С. 86.
114. Степанов Н. О. «третий семестр» определяющего года // Вестник высшей школы. 1974. № 7. С. 58 – 62.
115. Студенческие строительные отряды: вчера, сегодня, завтра / В. И. Астахова, Е. В. Астахова, А. А. Гайков и др. Харьков : Изд-во НУА,

2013. 360 с.
116. Тканко З. О. Мода в Україні ХХ століття. Львів: Вид-во «АРТОС», 2015. 236 с.
117. Томко М. Декан // Харківський університет. 1970. 3 листопада. С. 2.
118. Українське суспільство в 1960–1980-х рр. Історичні нариси / Відп. ред. Віктор Даниленко. Київ: Інститут історії України НАН України, 2022. 959 с.
119. Хоменко Н. М. Повсякденне життя студентської молоді України (1950 – 1960-ті рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук. Київ, 2008. 20 с.
120. Чекарев М. А. Про роботу студентського наукового товариства [ХДУ] // Наукова та технічна творчість студентів: (Матеріали першого республіканського зльоту студентів-активістів). Київ, 1970. С. 35 – 37.

РЕЗЮМЕ

Представлена до захисту кваліфікаційна робота на тезу «Повсякденне життя студентів історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького в 1970 – 1980 роках ХХ століття (за матеріалами усних джерел)» присвячена досить актуальні і малодослідженій проблематиці. Вивчення студентської субкультури викликало й викликає жваве зацікавлення у вітчизняних науковців, але стиль життя студентів Харківського університету 70-80-х рр. ХХ ст. комплексно ще не досліджувався.

Об'єкт дослідження: усні джерела та спогади студентів історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького 1970 – 1980-х рр. минулого століття.

Предмет дослідження: репрезентація повсякденності студентів-істориків, які навчалися в Харківському університеті в 1970-1980-ті рр., в усних джерелах, зокрема, дослідження академічної повсякденності та стилю життя студентів історичного факультету як у стінах закладу вищої освіти, так і поза його межами.

Представлене дослідження було проведено у межах соціальної історії, джерелознавства та усної історії. В основу представленої роботи покладено сукупність підходів до вивчення й аналізу спогадів: історико-критичний, історико-психологічний та культурологічний. Важливим є контент-аналіз інтерв'ю, адже цього потребує особливість джерельної бази, яка містить спогади, колишніх студентів історичного факультету.

Для вирішення поставлених у дослідженні завдань використовувалися загальнонаукові принципи дослідження історизму та системності. Застосовувалися загальнонаукові, спеціально-історичні та конкретно-історичні методи: джерелознавчий та текстологічний, історико-типологічний та історико-порівняльний.

Перший розділ кваліфікаційної роботи присвячений академічній повсякденності студентів Харківського університету 1970-1980-х рр. Розглянуто організаційну-структуру та матеріально-технічну базу історичного

факультету, організацію навчального процесу. З'ясовано, що не зважаючи на панування комуністичної ідеології, студенти історичного факультету мали можливість всебічно розвиватися не лише в науковому плані, але й у сфері академічного дозвілля. Пануюча атмосфера на історичному факультеті сприяла долученню студентів-істориків до корпоративної субкультури університету й розвитку всебічно розвинутої особистості.

Другий розділ даного дослідження розглядає стиль життя студентів істориків 1970 – 1980-х рр. Проаналізовано матеріальне забезпечення та якість життя студентів, моду й неформальні дозвільні практики студентів історичного факультету. З'ясовано, що студенти завжди перебували у скрутному матеріальному становищі, але намагалися поліпшити отриманням підвищеної стипендії, підпрацьовуванням в різних організаціях і установах, прийняттям участі у студентських будівельних загонах, торгівлею дефіцитними товарами. Від матеріального становища напряду залежала і якість життя студентів. Особи, які мали дохід вище середньомісячної заробітної плати облаштовували свої кімнати у гуртожитках комфортними речами: холодильниками, телевізорами, магнітофонами та ін.

Студентська мода 1970-1980-х рр. відображала пануючи і радянському суспільстві настрої пафцизму й поваги до особистості. Пануючими стилями були стиль гіппі, глем-року, диско, поп-арту та еkleктики. Загалом мода студентів -істориків була проявом індивідуальності й самовираження. Від матеріального становища залежало й проведення неформальних дозвільних практик. Але основними були: туристичні походи, спортивні ігри та змагання, піші прогулянки, читання та прослуховування музики, відвідування закладів культури й мистецтва. Однією з улюблених форм неформального дозвілля студентів були святкові застілля в гуртожитку чи в різних закладах харчування: ресторанах, шашличних, пивних і т.п.

Результатом проведеного дослідження став ґрунтовний аналіз повсякденного життя студентів історичного факультету Харківського університету на основі усних джерел. З'ясовано, що всі респонденти, які

навчалися на факультеті у 1970-1980-ті рр. з теплотою згадують своє перебування у стінах університету. Загалом же і академічна і поза академічне повсякденне життя студентів історичного факультету Харківського університету 1970-1980-х рр. відображав пануючі у державі тенденції переходу від тотального контролю з боку комуністичної ідеології до демократичних перетворень і гласності.

Ключові слова: студенти-історики, повсякденне життя, академічна повсякденність, студентська субкультура 1970-1980-х рр.

RESUME

The qualification work submitted for defense on the thesis «Everyday life of students of the Faculty of History of O. M. Gorky Kharkiv State University in the 1970-s-1980-s years (based on oral sources)» is devoted to quite topical and little-researched issues. The study of student subculture caused and still causes lively interest among domestic scientists, but the lifestyle of students of Kharkiv University in the 70-s and 80-s of the 20 century. has not yet been comprehensively investigated.

The **object** of the research: oral sources and memories of students of the Faculty of History of O. M. Gorky Kharkiv State University in the 1970-s – 1980-s years of the last century.

The **subject** of the study: the representation of the everyday life of history students who studied at Kharkiv University in the 1970-s and 1980-s years, in oral sources, in particular, the study of the academic everyday life and lifestyle of students of the Faculty of History both within the walls of the institution of higher education and outside its boundaries .

The presented research was conducted within the framework of social history, source studies and oral history. The presented work is based on a set of approaches to the study and analysis of memories: historical-critical, historical-psychological, and cultural. The content analysis of the interviews is important, because the feature of the source base, which contains the memories of former students of the Faculty of

History, requires this.

To solve the tasks set in the research, the general scientific principles of historicism and systematic research were used. General scientific, special-historical and specific-historical methods were used: source studies and textology, historical-typological and historical-comparative.

The first section of the qualification paper is devoted to the academic everyday life of Kharkiv University students in the 1970-s-1980-s years. The organizational structure and material and technical base of the Faculty of History, the organization of the educational process are considered. It was found that, despite the dominance of communist ideology, students of the Faculty of History had the opportunity to comprehensively develop not only academically, but also in the field of academic leisure. The prevailing atmosphere at the Faculty of History contributed to the involvement of history students in the corporate subculture of the university and the development of a comprehensively developed personality.

The second section of this study examines the lifestyle of students of historians in the 1970-s and 1980-s years. The financial support and quality of life of students, fashion and informal leisure practices of students of the Faculty of History are analyzed. It was found that the students were always in a difficult financial situation, but they tried to improve it by receiving an increased scholarship, working part-time in various organizations and institutions, taking part in student construction teams, and trading in scarce goods. The quality of life of students directly depended on their financial situation. The persons who had an income above the average monthly salary furnished their rooms in dormitories with comfortable things: refrigerators, televisions, tape recorders, etc.

The student fashion of the 1970-s and 1980-s years reflected the prevailing moods of populism and respect for the individual in the Soviet society. The dominant styles were hippie, glam rock, disco, pop art and eclectic. In general, the fashion of student historians was a manifestation of individuality and self-expression. The implementation of informal permit practices also depended on the material situation. But the main ones were: tourist trips, sports games and competitions, hiking, reading

and listening to music, visiting cultural and art institutions. One of the students' favorite forms of informal leisure time were festive feasts in the dormitory or in various catering establishments: restaurants, barbecues, pubs, etc.

The result of the conducted research was a thorough analysis of the daily life of students of the Faculty of History of Kharkiv University based on oral sources. It was found that all respondents who studied at the faculty in the 1970-s and 1980-s years fondly remember their stay at the university. In general, the academic and non-academic everyday life of students of the history faculty of Kharkiv University in the 1970-s and 1980-s years reflected the prevailing trends in the state of transition from total control by communist ideology to democratic transformations and openness.

Key words: the student historians, everyday life, academic everyday life, the student subculture of the 1970-s-1980-s years.